

The history of the Bydgoszcz Church and Parish of Our Lady of Dolours and Perpetual Help, 1920-1972

Summary

This article covers the period 1920-1972, when the parish of Our Lady of Perpetual Help in the Szwederowo quarter of Bydgoszcz was administered by its first two incumbents. Father Jan Konopczyński became Szwederowo's parish priest in February 1920. His appointment coincided with Cardinal Edmund Dalbor's decree which divided Bydgoszcz into four zones of pastoral care (ie. after the Polish authorities had taken over the administration of the city on 20 January 1920, but before the official incorporation of Szwederowo and 17 other municipalities into the City of Bydgoszcz on 1 April 1920). In 1946 Father Konopczyński was appointed Dean of Bydgoszcz and moved to the Church of Blessed Heart of Jesus at Piastowski Square. At Szwederowo his successor was Father Czesław Rólski, who officiated there during the bleak years of Stalinism and whose death in 1972 may have been precipitated by the stress and strain he had suffered while resisting the totalitarian regime.

Another reason for adopting this *terminus a quem* is the fact that the borders of the parish remained unchanged until 19 March 1972. On 13 March 1972 Cardinal Stefan Wyszyński issued a decree which established the parish of the Blessed Virgin Mary Mother of the Church in the west of Bydgoszcz. The north-western part of the parish of Our Lady of Perpetual Help, which included a block of seventeen streets in the housing estate Górzyskowo, were ceded to the new parish.

The article reviews the beginnings of the parish, its territory, demographic and denominational structure, the history of the parish church (from construction to the arrangement of its interior) and other buildings owned by the parish. It also looks at the ways in which the clergy in its liturgical and non-liturgical duties, lay servers, the Parish Board, and various parish associations contributed to the creation and development of religious life on the local church level. In the interwar period Szwederowo functioned as a small homeland with the parish of Our Lady of Perpetual Help playing a major role in integrating the predominantly working-class community and infusing it with a Christian spirit.

Translated by A. Branny

DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA ARCYBISKUPA JANISŁAWA¹

1. Wstęp

Postać arcybiskupa Janisława zasługuje na uwagę ze względu na jego zaangażowanie w sprawy polityczne kraju i sprawy podległego mu Kościoła. Arcybiskup Janisław nie doczekał się biogramu w *Polskim Słowniku Biograficznym*, a tę lukę w niewielkim stopniu zapełnia krótki jego biogram w *Wielkopolskim Słowniku Biograficznym* pióra Heleny Chłopockiej². Niniejszy artykuł dotyczący działalności politycznej arcybiskupa Janisława stanowi część pracy, której celem było wyjście naprzeciw potrzebie stworzenia monografii arcybiskupa Janisława. Ramy czasowe, na jakie przypada działalność polityczna arcybiskupa Janisława, to początek XIV w., a dokładnie lata 1317-1341. Zanim jednak prześledzimy działalność polityczną, konieczne wydaje się poznanie początków kariery przyszłego arcybiskupa.

2. Początki kariery Janisława

Źródła bardzo ogólnikowo wspominają o początkach kariery Janisława. Nie ma pewności co do jego pochodzenia. Jan Długosz w *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich* wywodzi Janisława z rodu rycer-

¹ Niniejszy tekst stanowi fragment mojej pracy magisterskiej *Życie i działalność arcybiskupa Janisława* powstałej w 1999 r. na seminarium prof. dra hab. Jerzego Wyrozumskiego. Maszynopis pracy magisterskiej, Instytut Historii UJ, Kraków 1999.

² H. Chłopocka, *Janisław, Wielkopolski Słownik Biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, Warszawa-Poznań 1981, s. 258.

skiego Korabiów roszedzonego w ziemi sieradzkiej i w południowej Wielkopolsce³. Na innym miejscu, w *Historii Polski*, Długosz wywodzi Janisława z rodu Sulimów⁴, ale podaje błędną datę śmierci arcybiskupa Borzysława i udzielenia prowizji na arcybiskupstwo gnieźnieńskie Janisławowi. Wydaje się, że sprawę pochodzenia Janisława można wyjaśnić na podstawie pieczęci. Zachowało się kilka odcisków pieczętnych tego arcybiskupa. Pieczęć arcybiskupa Janisława jest ostroowalna przedstawiająca siedzącego na tronie dostojnika kościelnego w szatach pontyfikalnych, z wrytym w legendzie jego imieniem i wymienioną godnością⁵. Ostatnio J. Bieniak zwrócił uwagę na pieczęć arcybiskupa Janisława, która była uznana dotychczas za pieczęć biskupa Domarata. Pieczęć ta ma jako znak herbowy Jabłoń, a jest to herb rodu Synkotów - Dorajów. J. Bieniak stwierdza więc, że Janisław pochodził z drobniejszego rycerstwa ziemi sieradzkiej, z rodu Synkotów-Dorajów⁶. Z jego rodziny znany jest Jakub, kasztelan łeczycki, rodzony brat Janisława⁷.

Pierwsze wzmianki o Janisławie pochodzą z 1304 r., kiedy figuruje on na liście świadków dokumentu, w którym prepozyt gnieźnieński Mikołaj potwierdza dokonanie pewnej czynności prawnej między wójtami gnieźnieńskimi: kanonikiem gnieźnieńskim Jaśkiem i jego bratem Stefanem, a domem bożogrobców w Gnieźnie⁸. Janisław występuje na liście świadków jako „canonicus Gneznensis” i „magister scholae domus Gneznensis”. Świadczy to, że należał do kapituły gnieźnieńskiej i przynajmniej od 1304 r. był „magister scholae domus

³ J. Długosz, *Vitae episcoporum Poloniae, Opera Omnia*, t. I, Kraków 1887, s. 358; J. Koziarowski, *Ród Korabitów*, Łomża 1933; por. J. Wyrozumski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy XIII i XIV w.*, *Folia Historica Cracoviensia*, 1997 1998, s. 52.

⁴ J. Długosz, *Historia Poloniae*, tom XII, ks. XII, *Opera Omnia*, tom IV, Kraków 1887, s. 31.

⁵ Wykaz pieczęci podał J. Pakulski, *O najstarszych, przedherbowych pieczęciach arcybiskupów gnieźnieńskich, Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów, Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w 65 rocznicę urodzin*, Poznań 1997, s. 440-441.

⁶ J. Bieniak, *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320-1321 (inowrocławsko-brzeskiego)*, *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury*, Toruń 1992.

⁷ *Liber Beneficiorum Jana Łaskiego Archiepiscopi Gneznensis*, t. II, Gniezno 1881, nr XIII, s. 536-538.

⁸ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz, Poznań 1982, t. VI, nr 74.

Gneznensis”, czyli rektorem szkoły katedralnej gnieźnieńskiej. Nie ulega wątpliwości, iż Janisław miał wyższe wykształcenie uniwersyteckie w zakresie artium i prawa kanonicznego uzyskane w jednym z zagranicznych uniwersytetów. Świadczą o tym tytuł naukowy „magister”, jak również pełnione przez niego urzędy oficjała i archidiakona gnieźnieńskiego⁹. Janisław był również dekretystą; przemawia za tym piastowany przez niego urząd oficjała, a także to, że papież powołał go obok biskupa poznańskiego Domarata i opata mogileńskiego Mikołaja na sędziego w procesie Polski z Zakonem Krzyżackim w 1320 r. Dalszy przebieg kariery Janisława można odtworzyć następująco: W 1307 r. występuje jako oficjał gnieźnieński¹⁰; pojawia się w dokumencie arcybiskupa Jakuba Świnki, który ustanawia 14 listopada 1307 r. wizytatorów w diecezji wrocławskiej, mianowicie magistra Piotra doktora dekretów, dziekana poznańskiego, i Andrzeja z Łuszczyc, kanclerza arcybiskupa. Jakub Świnka wyznacza oficjała, magistra Janisława do pomocy wizytatorowi, w razie gdyby zachodziła taka potrzeba¹¹. Jako kanonik gnieźnieński, Janisław występuje między 6 listopada 1310 a 12 października 1312 r. w dokumencie Henryka, biskupa wrocławskiego, wyrażającego swoją dezaprobatę, co do postępowania Szymona z Marszowic, który niesłusznie chciał otrzymać scholasterię kościoła Św. Krzyża we Wrocławiu. Janisław sprawował zatem władzę sadowniczą z ramienia arcybiskupa w diecezji wrocławskiej¹². Prawdopodobnie był oficjałem, chociaż w powyższym dokumencie z tym tytułem nie występuje.

Niewątpliwie Janisław jako oficjał gnieźnieński był związany z arcybiskupem Jakubem Świnką. Oficjał zastępował biskupa w jego funkcjach sądowych o charakterze spornym i dyscyplinarnym i był instancją odwoławczą od wyroków archidiakona. Oficjałów mianowali biskupi zwykle z grona członków kapituły katedralnej. Andrzej Radziwiński w swoich badaniach nad kapitułami katedralnymi stwierdził, że bliskie związki kanoników pełniących urząd oficjała z biskupami nie owocowały osiągnięciem przez nich wysokich prałatur w lo-

⁹ *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914, t. III, nr 114 i 116; *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1887-1881, t. II, nr 989.

¹⁰ *MPV*, t. III, nr 114 i 116.

¹¹ *MPV*, t. III, nr 114, 120-121.

¹² *Codex Diplomaticus Silesiae, Formelbuch Arnolds von Protzan*, t. V, s. 114-116.

kalnych kapitułach katedralnych. Najczęściej obejmowali oni prałatury archidiaconów¹³. Podobna sytuacja występuje w przypadku Janisława. Pod koniec życia arcybiskupa Jakuba Świnki otrzymał od niego urząd archidiacon, bowiem już po jego śmierci (Świnka zmarł 4 marca 1314 r.) bierze udział w elekcji nowego arcybiskupa jako członek kapituły piastując tę godność.

Dnia 1 maja 1314 roku archidiacon gnieźnieński Janisław bierze udział w elekcji nowego arcybiskupa gnieźnieńskiego, która miała miejsce w Uniejowie w ziemi sieradzkiej. Była to elekcja per compromissum, gdyż kapituła zleciła trzem kanonikom: prepozytowi gnieźnieńskiemu Tomaszowi, prepozytowi płockiemu Florianowi i archidiaconowi poznańskiemu Borzysławowi, dokonanie wyboru pięciu elektorów (kompromisariuszy), wśród których był archidiacon gnieźnieński, a pozostali to: prepozyt wrocławski Stanisław, poznański Piotr, kanclerz krakowski Franciszek i profesor prawa kanonicznego dziekan Andrzej¹⁴. Dokonali oni wyboru Borzysława, archidiaconu poznańskiego, który był członkiem kapituły gnieźnieńskiej. Borzysław wkrótce po elekcji, jeszcze w maju 1314 r., udał się do Awinionu po uzyskanie confirmacji papieskiej. Razem z nim udali się czterej pełnomocnicy kapituły: dziekan gnieźnieński Andrzej z Lubieniowa, dziekan poznański Piotr Żyła z Bytnia, archidiacon poznański i wielkopolski, kanclerz Łokietka Filip z Miłosławia, oraz archidiacon gnieźnieński Janisław, a w Gnieźnie arcybiskup pozostawił jako swego wikariusza kustosa gnieźnieńskiego Mikołaja¹⁵. Jeszcze przed elekcją Borzysława zmarł papież Klemens V (20 kwietnia 1314 r.); prawdopodobnie informacja ta nie dotarła do Polski, bowiem poselstwo wraz z arcybiskupem udało się do Rzymu w maju, już po śmierci papieża. Wakans na stolicy apostolskiej trwał przeszło dwa lata i dopiero 7 sierpnia 1316 r. nastąpił wybór na papieża Jakuba Douese, który przybrał imię Jana XXII. W tym czasie w Awinionie przebywał arcybiskup Borzysław wraz z archidiaconem Janisławem, a świadczą

o tym źródła, m.in. bulla confirmacyjna Jana XXII.¹⁶ W bulli confirmacyjnej papieża Jana XXII dla Borzysława jest informacja, że jeden z kanoników pozostał w Rzymie i był to Janisław; wymienia go również Długosz¹⁷. Pozostali członkowie poselstwa wrócili do kraju w celu rozstrzygnięcia niezgodnej elekcji biskupa lubuskiego. Arcybiskup Borzysław zmarł 26 lub 27 czerwca, jak podają zapisy wielkopolskich nekrologów. Przez okres pół roku, kiedy Borzysław przebywał w Awinionie wraz z archidiaconem Janisławem, zajmował się on „załatwianiem pewnych spraw dotyczących narodu i Kościoła swego”¹⁸, o realizację których miało zabiegać poselstwo. Literatura przypisywała już arcybiskupowi Borzysławowi podjęcie w kurii papieskiej starań o koronację Władysława Łokietka i wytoczenia Krzyżakom procesu kanonicznego¹⁹. J. Bieniak stwierdził, że charakter spraw, jakie były rozpatrywane w kurii papieskiej, znamy z treści pięciu bulli, które papież Jan XXII wydał 3 lutego 1317 r. Dotyczyły one, m.in. przywrócenia zwierzchnictwa metropolii gnieźnieńskiej nad diecezją kamieńską i chełmińską. Bulle zawierały również polecenie papieża skierowane do biskupa płockiego i opata pelplińskiego przeprowadzenia akcji przeciw grabieżcom dóbr arcybiskupich, polecenie skierowane do arcybiskupa, aby doprowadził do zgody między Łokietkiem a biskupem krakowskim Janem Muskata i wezwał książąt ruskich i litewskich, by przyjęli obediencję Kościoła rzymskiego²⁰. Bieniak uważa więc, że obie te sprawy nie były przedmiotem zabiegów arcybiskupa Borzysława i archidiaconu Janisława, gdyż zostały przedstawione w późniejszym czasie. Ich działania miały na celu wybadanie stanowiska kurii papieskiej i usposobienie jej przychylnie do Polski.

Po śmierci arcybiskupa Borzysława w kurii papieskiej pozostał archidiacon gnieźnieński Janisław. Dnia 7 listopada 1317 r. papież Jan XXII udzielił mu prowizji na arcybiskupstwo gnieźnieńskie na zasa-

¹³ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym*, Toruń 1995, s. 234-238.

¹⁴ KDW, t. II, nr 989; datę i miejsce podają *Spominki gnieźnieńskie, Monumenta Poloniae Historica*, nowa seria, t. VI, s. 95.

¹⁵ J. Bieniak, *Geneza...*, s. 51.

¹⁶ KDW, t. II, nr 989; MPV, t. III, nr 207; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae getumque finitimatru historiam illustrantia*, wyd. A. Theiner, t. I, Romae 1860, nr 251; J. Bieniak, *Geneza...*, s. 52.

¹⁷ J. Długosz, *Vitae...*, s. 358.

¹⁸ *Spominki gnieźnieńskie...*, s. 95.

¹⁹ S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.

²⁰ J. Bieniak, *Geneza...*, s. 54.

dzie rezerwacji generalnej, bowiem poprzedni arcybiskup zmarł *apud Sedem Apostolicam*²¹. Kandydatura Janisława na arcybiskupa niewątpliwie musiała mieć zgodę i poparcie króla Władysława Łokietka. Dnia 19 grudnia 1317 r. Janisław został konsekrowany przez biskupa portueńskiego Berengariusza i przyjął paliusz z rąk kardynałów diakonów Napoleona świętego Adriana, Jakuba świętego Jerzego ad Velum aureum, Gelharta świętego Lucjusza in Silice i Bertranda świętej Marii in Acquiro²², co wiadomo z bulli nominacyjnej. Natomiast Długosz w *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich* pisze, że konsekracji Janisława dokonał kardynał ostyjski Piotr²³. Janisław po swojej konsekracji przebywał nadal w Awinionie do 1318 r. Dnia 23 grudnia 1317 r. zobowiązał się w kurii papieskiej do zapłacenia serwiców arcybiskupa Borzysława. Serwicja ta w wysokości 200 florenów spłacił w latach 1318 – 1319.

3. Działalność arcybiskupa Janisława w latach 1317-1320

Janisław powrócił do kraju z Awinionu w maju 1318 r. Literatura podnosiła sprawę, że przebywał on jeszcze tam do 20 maja 1318 r., ponieważ Jan XXII wystawił pod tą datą dwie bulle adresowane do niego i biskupa kujawskiego Gerwarda²⁴. Janusz Bieniak stwierdził jednak, że w rzeczywistości Janisław był w Polsce najpóźniej od połowy maja, gdyż 26 maja 1318 r. przebywał w Gąbinie. Doszło tutaj do spotkania arcybiskupa Janisława z biskupem plockim Janem i przedstawicielami kapituły plockiej: prepozytem Florianem i dziekanem Klemensem²⁵. Arcybiskup dokonał na prośbę biskupa plockiego widymatu bulli papieża Honoriusza III z 1223 r. potwierdzającej nadanie Kościołowi polskiemu immunitet przez książąt polskich (Leszka Białego, Konrada mazowieckiego, Władysława Odonica i Kazimierza

opolskiego). Sam fakt położenia Gąbina – na południe od Płocka i na szlaku z Brześcia Kujawskiego do Łowicza – świadczy, że arcybiskup musiał wcześniej przybyć do Gniezna²⁶. Jak słusznie uważa Janusz Bieniak, podróż Janisława była związana z mającym się odbyć wiecem w Sulejowie w czerwcu 1318 r.²⁷

Wiec w Sulejowie odbył się w dniach 18-23 czerwca 1318 r.²⁸. Dotychczasowa literatura wiązała sprawę zwołania tego wiecu z pobytom arcybiskupa Janisława w kurii papieskiej²⁹. Władysław Abraham stwierdził, że podczas pobytu Janisława w kurii papież Jan XXII przedstawił mu warunki, od spełnienia których uzależnił swoją zgodę na pozytywne rozpatrzenie sprawy koronacji i wytoczenia Zakonowi Krzyżackiemu procesu kanonicznego³⁰. Te życzenia papieskie Janisław miał przedstawić na zjeździe sulejowskim, a dotyczyły one uzyskania zgody księcia polskiego na wprowadzenie w jego państwie inkwizycji przeciw herezji begardów i beginiek, zmiany sposobu płacenia świętopietrza, powrotu biskupa Jana Muskaty do jego diecezji³¹. Ze stanowiskiem tym nie zgodził się Antoni Liedtke, który zakwestionował wstępne warunki papieskie³², twierdząc, że niewątpliwie Łokietek przed rozpoczęciem starań o koronę musiał się pogodzić z biskupem krakowskim Janem Muskata, aby mieć zwolnienie z ekskomuniki, którą ów biskup na niego nałożył. Co do sprawy inkwizycji, to źródła wykazały, że istniała ona przed 1318 r., podobnie ze sprawą

²⁶ J. Bieniak, *Geneza...*, s. 59.

²⁷ J. Bieniak, *Wiec...*, s. 477.

²⁸ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, t. II, nr 573; *KDW*, II nr 999; J. Mitkowski, *Początki klasztoru cystersów w Sulejowie*, Poznań 1949, dok. nr 26, s. 342-344; *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879-1882, t. I, nr 119, 120; *Kodeks Dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Ryzyszczewski, A. Muczkowski, A. Helcel, J. Bartoszewicz, Warszawa 1897-1898, t. II, nr 226.

²⁹ W. Abraham, *Stanowisko kurii papieskiej wobec koronacji Łokietka, Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu 500-letniej rocznicy fundacji Jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900, s. 10-14; E. Długopolski, *op.cit.*, s. 184-188; J. Pakulski, *Sily polityczno - spoleczne w Wielkopolsce w I poł. XIV w.*, Toruń 1979, s. 54.

³⁰ W. Abraham, *Stanowisko...*, s. 12-14.

³¹ J. Bieniak, *Wiec...*, s. 469.

³² A. Liedtke, *Stanowisko papieża Jana XXII wobec koronacji Władysława Łokietka*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 36, 1971, s. 100-106.

²¹ *KDW*, t. II, nr 995.

²² *KDW*, t. II, nr 996.

²³ J. Długosz, *Vitae...*, s. 358.

²⁴ *MPV*, I, nr 53, Kraków 1914; *MPV*, III, nr 144; E. Długopolski, *op. cit.*, s. 185-188.

²⁵ *Nowy Kodeks Dyplomatyczny Mazowsza, cz. II, dokumenty z lat 1248-1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, nr 151; J. Bieniak, *Wiec ogólnopolski w Żarnowie 3-7 VI 1319., a geneza koronacji Władysława Łokietka*, „*Przegląd Historyczny*”, t. 64, 1973, z. 3, s. 474, 476 - 477.

świętopietrza, które istniało już w formie pogłównego³³. Niewątpliwie przedmiotem obrad wiecu były sprawy: koronacji Władysława Łokietka i sprawa krzyżacka. Przemawiają za tym wyniki wiecu, bowiem na zjeździe w Sulejowie nastąpiło sformułowanie petycji koronacyjnej³⁴ oraz supliki o wszczęcie procesu kanonicznego przeciw Krzyżakom³⁵. Wystawcami tej petycji byli biskupi, opaci oraz arcybiskup gnieźnieński. Świadczy o tym odpowiedź papieża Jana XXII na tę petycję, z którą pojechał do Awinionu biskup wrocławski Gerward, prawdopodobnie jesienią 1318 r. lub wiosną 1319 r.³⁶ Ze zjazdu sulejowskiego znamy 6 dokumentów wystawionych w trakcie jego trwania³⁷, lecz żaden z nich nie wymienia dostojników kościelnych, w tym również arcybiskupa Janisława. Niewątpliwie jednak w zjeździe w Sulejowie uczestniczyli arcybiskup Janisław, biskup wrocławski Gerward oraz opaci sulejowski i wąchocki³⁸. Janusz Bieniak analizując wiec w Żarnowie stwierdził na zasadzie analogii, iż skoro na wiecu tym była tak duża liczba duchowieństwa na czele z arcybiskupem Janisławem, to tym bardziej jego obecność w Sulejowie była konieczna, gdyż podejmowano tu ważne sprawy państwowe³⁹. O obecności arcybiskupa Janisława na wspomnianym wiecu w Sulejowie świadczy również bulla papieska z 20 sierpnia 1319 r., w której papież Jan XXII wyraża zgodę na koronację Władysława Łokietka⁴⁰.

W dniach od 3 do 7 czerwca 1319 r. odbył się wiec w Żarnowie, w którym wziął udział arcybiskup Janisław⁴¹. Na tym wiecu wystawił on 3 czerwca 1319 r. dokument, w którym stwierdza ugodę między opatem witowskim Świętosławem a opatem sulejowskim Bertoldem oraz między ich konwentami, kończącą wytoczony przed Janisławem

³³ J. Bieniak, *Wiec...*, s. 471; A. Liedtke, *Stanowisko...*, s. 100-106.

³⁴ *KDW*, II, nr 1013.

³⁵ J. Pakulski, *Sity polityczno...*, s. 54; E. Długopolski, *op.cit.*, s. 186-190.

³⁶ *KDW*, II, nr 1013., E. Długopolski, *op.cit.*, s. 190-191.

³⁷ Porównaj przypis 28.

³⁸ *KDW*, II, nr 999.

³⁹ J. Bieniak, *Wiec...*, s. 476-477; J. Pakulski, *Sity...*, s. 55-56.

⁴⁰ *KDW*, II, nr 1013.

⁴¹ *KDW*, II, nr 1010; *Szesnaście nie drukowanych dokumentów wystawionych przez arcybiskupa Janisława w latach 1319-1341*, wyd. S. Librowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 51, 1985, nr 1, s. 352-354; J. Bieniak, *Wiec...*, s. 472-475.

spór o dziesięcinę i meszne ze wsi Kępno i Cekanów⁴². Jak dowodzą ustalenia J. Bieniaka, wiec w Żarnowie dał ostateczny kształt sprawie, które były omawiane na wiecu w Sulejowie: sprawie koronacji i skargi na Krzyżaków o zabór Pomorza Gdańskiego⁴³.

Odpowiedzią papieża Jana XXII na złożoną przez biskupa wrocławskiego w kurii petycję koronacyjną była bulla z 20 sierpnia 1319 r.⁴⁴, w której papież dał zezwolenie na koronację zastrzegając, by nie naruszała ona niczyich praw, mając na uwadze prawa Jana Luksemburczyka do korony królewskiej, które wynikały z faktu jego małżeństwa z córką Waclawa II, Elżbietą, wnuczką Przemysła II wielkopolskiego⁴⁵. W Czechach bowiem od XIII wieku istniało prawo, na mocy którego dziedziczyły kobiety w przypadku braku męskiego potomka dynastii. Jakkolwiek taka wykładnia roszczeń luksemburskich nie miała w Polsce podstaw prawnych, gdyż kobiety nie dziedziczyły tronu, to jednak prawa Jana Luksemburczyka wynikały z tytułów uzyskanych przez Waclawa II do ziem polskich, które to prawa rozciągały się również na jego dziedziców.

Nie wiadomo, kiedy i gdzie miała miejsce narada księcia Władysława Łokietka z arcybiskupem Janisławem co do miejsca i czasu koronacji. Dopiero po powrocie biskupa Gerwarda w końcu września lub na początku października 1319 r. książę Łokietek i arcybiskup dowiedzieli się, że miejscem koronacji nie może być Gniezno, lecz Kraków. Łokietek przed koronacją przebywał w Wielkopolsce w Kaliszu 16 października 1319 r. i na Kujawach – w Brześciu 15 listopada 1319 r. Prawdopodobnie też wtedy, jak przypuszcza J. Pakulski, doszło do ustaleń między nimi w sprawie koronacji⁴⁶. Koronacja Władysława Łokietka i jego żony Jadwigi odbyła się 20 stycznia 1320 r., a dokonał jej arcybiskup gnieźnieński Janisław w katedrze krakowskiej. Datę dzienną tego faktu podaje współcześnie *Kalendarz katedry krakowskiej*⁴⁷. Informację tę przekazują również źródła annalistyczne:

⁴² *Szesnaście...*, nr 1, s. 352-354.

⁴³ J. Bieniak, *Wiec...*, 479.

⁴⁴ *KDW*, II, nr 1013.

⁴⁵ B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290-1335*, Poznań 1987, s. 75-81.

⁴⁶ J. Pakulski, *Sity...*, s. 57.

⁴⁷ *Monumenta Poloniae Historica*, seria nowa, t. V, s. 116, Warszawa 1978.

*Rocznik Traski*⁴⁸, *Rocznik małopolski*⁴⁹, *Rocznik mazowiecki*⁵⁰, *Rocznik kujawski*⁵¹, *Rocznik Sędziwoja*⁵², jak też *Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich*⁵³. Również Jan Długosz odnotował to wydarzenie w *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich*⁵⁴ oraz w *Historii Polski*⁵⁵. W większości roczniki podkreślają, iż dokonano koronacji z mocy władzy papieskiej, *apostolica auctoritate*. Arcybiskup Janisław, dokonując koronacji Władysława na króla w Krakowie, kierował się koniecznością wynikającą z ówczesnej sytuacji politycznej, a z drugiej strony autorytetem papieża. Gerard Labuda wysuwa wniosek, że głównym inspiratorem przeniesienia koronacji z Gniezna do Krakowa był papież.⁵⁶ Sam fakt przeniesienia uroczystości koronacyjnych do Krakowa nie umniejszył znaczenia arcybiskupa gnieźnieńskiego, zwłaszcza, że on koronacji dokonał. Obrzęd koronacji królewskiej był bowiem przywilejem osób duchownych wyróżnionych godnością biskupią, przede wszystkim zwierzchników kościelnych metropolii⁵⁷. Charakter tej ceremonii wymagał udziału członków episkopatu. Jan Długosz wymienia innych biskupów uczestniczących w tej uroczystości: Jana Muskatę krakowskiego i Domarata poznańskiego⁵⁸.

4. Janisław jako sędzia w procesie przeciw Zakonowi w latach 1320-1321

Bullą papieża Jana XXII z dnia 11 września 1319 r. Janisław został powołany, obok biskupa poznańskiego Domarata i opata mogilneńskiego Mikołaja, jako jeden z trzech sędziów w procesie Polski z Za-

⁴⁸ *Monumenta Poloniae Historica*, wyd. A. Bielowski, t. II, s. 854, Lwów 1872.

⁴⁹ *MPH*, t. III, s. 190, 198.

⁵⁰ *MPH*, t. III, s. 204.

⁵¹ *MPH*, t. III, s. 209.

⁵² *MPH*, t. II, s. 880.

⁵³ *MPH*, t. III, s. 395, 407.

⁵⁴ J. Długosz, *Vitae...*, s. 358-359.

⁵⁵ J. Długosz, *Historia...*, ks. IX-X, t. 3, s. 93.

⁵⁶ G. Labuda, *Przeniesienie koronacji królewskich z Gniezna do Krakowa w XIV w., Cracovia, Polonia, Europa, Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w 65 rocznicę urodzin i 40- lecie pracy naukowej*, Kraków 1995, s. 54.

⁵⁷ Z. Dalewski, *Władza, przestrzeń, ceremonia, Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w.*, Warszawa 1996, s. 162, 168.

⁵⁸ J. Długosz, *Vitae...*, s. 358-359.

konem Krzyżackim, dotyczącym zaboru Pomorza Gdańskiego⁵⁹. Na mocy tej bulli wysłanej w odpowiedzi na skargę Władysława Łokietka o bezprawny zabór ziemi pomorskiej papież delegował sędziów, którzy zostali upoważnieni do postępowania w trybie przyspieszonym oraz ferowania i egzekucji wyroku.

Władysław Łokietek wyznaczył 23 marca 1320 r. w Sandomierzu trzech prokuratorów na ten proces: kanclerza wielkopolskiego Filipa z Miłosławia, podkanclerzego krakowskiego Zbigniewa ze Szczyrzyca, i kapelana królewskiego Jana Bródkę⁶⁰. Strona krzyżacka reprezentowana była na procesie przez mistrza Zygryda z Papowa i doktora dekretów Fryderyka, plebana kościoła św. Jana w Toruniu. Dnia 19 lutego 1320 r. sędziowie przekazali w Uniejowie mandat pozwania Krzyżaków proboszczowi kościoła w Brześciu Wawrzyńcowi, archidiakonowi uniejowskiemu Potencjanowi i kanclerzowi biskupa poznańskiego Janowi⁶¹. Jan Pakulski wskazuje na fakt, iż pozwanie Krzyżaków już w lutym świadczy, że decyzje o wszczęciu procesu podjęto krótko po koronacji⁶². Możliwe jest, że król wykorzystał fakt obecności Janisława i Domarata na uroczystościach koronacyjnych i wtedy zapoznał ich z treścią reskryptu papieskiego.

Proces rozpoczął się 14 kwietnia 1320 r. w Inowrocławiu w kościele św. Mikołaja. Prokuratorzy królewscy sformułowali zarzuty przeciw nieformalnościom w pełnomocnictwie Zygryda z Papowa, prokuratora krzyżackiego, ponieważ brak było wzmianki o tym, że reprezentuje on imiennie komturów Gdańska, Gniewu i Świecia⁶³. Strona krzyżacka przez prokuratora Zygryda z Papowa zakwestionowała kompetencje sędziów, traktując fakt mianowania ich spośród duchowieństwa polskiego jako przeszkodę kanoniczną; prokurator żądał przerwania procesu, a następnie zarzucał sędziom rzekome uchybienia proceduralne. Sędziowie nie zgodzili się na prośbę Zygryda z Papowa o odroczenie procesu do Bożego Narodzenia w celu konsultacji

⁵⁹ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. I, wyd. H. Chłopcoka, (wyd. III), Wrocław 1970, s. 6-8, 68-70 dalej *Lites*; K. Ożóg, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306-1382*, Kraków 1995, s. 40-41.

⁶⁰ K. Ożóg, *op. cit.*, s. 41.

⁶¹ *Preussisches Urkundenbuch*, t. II, (1, nr 172), hrsg. v M. Hein, E. Maschke, H. Koepen, Königsberg – Marburg 1939-1971, nr 268, s. 170-171.

⁶² J. Pakulski, *op. cit.*, s. 63; J. Długosz, *Historia...*, t. 3, s. 55.

⁶³ *Lites*, I, s. 5-6, 11-12; K. Ożóg, *op. cit.*, s. 41.

z wielkim mistrzem i kapitułą generalną. Zażądali oni, by prokurator Zakonu stawił się przed sądem 9 lipca z odpowiednimi pełnomocnictwami, i zawiesili orzeczenie o nieważności procuratorii Zygfrйда⁶⁴.

Dnia 15 kwietnia Zygfryd z Papowa złożył apelację od decyzji sędziów za pośrednictwem prepozyta warmińskiego Jordana na ręce arcybiskupa Janisława, w obecności dwóch pozostałych sędziów. Zawierała ona sprzeciw wobec decyzji sędziów o terminie sesji, na którą miał przybyć prokurator Zakonu z nowym pełnomocnictwem. Wtedy, 19 kwietnia 1320 r., prokuratorzy królewscy wystąpili przeciw apelacji, domagając się od sędziów jej odrzucenia, co też sędziowie uczynili⁶⁵. Spowodowało to wyjazd przedstawiciela Zakonu, a sąd postanowił kontynuować postępowanie zaocznie. Sędziowie wyznaczili na 2 czerwca 1320 r. termin rozpoczęcia przesłuchań świadków. Po przesłuchaniu 25 świadków ustalili termin ogłoszenia wyroku na 22 stycznia 1321 r. W tym dniu jednak sędziowie się nie pojawili, lecz przysłali swoich przedstawicieli: Janisław 19 stycznia 1321 r. wystawił w Uniejowie dokument o charakterze pełnomocnictwa zastępczego skierowany na ręce dziekana gnieźnieńskiego Mikołaja, upoważniającego go do wydania wyroku.⁶⁶ Przedstawiciele nieobecnych sędziów (chorego biskupa Domarata zastępował archidiakon poznański Jan Łódzia) nie zdecydowali się na ogłoszenie wyroku i następne posiedzenie sądu wyznaczono na 9 lutego 1321. Ostatecznie wyrok wydano 10 lutego 1321 r. na posiedzeniu sądu w Inowrocławiu w obecności wszystkich sędziów. Zakon został skazany na oddanie Polsce Pomorza Gdańskiego wraz ze wszystkimi przynależnościami, zapłacenie 30 tys. grzywien polskich jako dochody z tej ziemi oraz uiszczenie kosztów procesu w wysokości 150 grzywien groszy praskich⁶⁷. W trakcie odczytywania wyroku przez notariusza Bogusława, a następnie arcybiskupa Janisława, pełnomocnik Zakonu, doktor dekretów Fryderyk, pleban kościoła św. Jana w Toruniu, odczytał w tym samym czasie

przygotowaną wcześniej apelację⁶⁸. W apelacji strona krzyżacka zarzuciła sędziom stronniczość: fakt powołania przez papieża Jana XXII na sędziów osób duchownych pochodzących z obszaru podległego władzy Łokietka. Inny zarzut dotyczył osoby samego arcybiskupa, który był starostą królewskim kaliskim i kujawskim oraz członkiem rady królewskiej. Zarzucano sędziom uchybienia proceduralne, m. in. przesłuchanie świadków bez wezwania do tego zastępcy krzyżackiego, stąd też nie mogły być uznane za jawne. Prokurator krzyżacki zakwestionował również przedmiot sporu, stwierdzając, że Pomorze Gdańskie nigdy nie należało do króla polskiego i jego przodków⁶⁹. Przedstawiciele Zakonu nie uznali wyroku wnosząc w Awinionie dwie apelacje: pierwsza – podnosiła zarzut stronniczości sędziów, druga – uznała wyrok za niesprawiedliwy⁷⁰. Na tym zakończył się proces, a 9 marca 1321 r. w Murzynnie pod Inowrocławiem doktor Fryderyk odebrał z rąk notariusza Mikołaja kopię akt całego procesu.

Dnia 18 lutego 1321 r. Zygfryd z Papowa otrzymał podwójne pismo sędziów, tzn. *Apostoli primi* i *Apostoli secundi*, które dotyczyło odrzuconych przez sąd apelacji prokuratora krzyżackiego⁷¹. W *Apostoli primi* arcybiskup Janisław występując w imieniu swoim i biskupa Domarata przedstawił sytuację, aż do momentu wycofania się Zygfrйда z sesji sądowej 19 kwietnia 1320 r., podkreślając, iż to ów wyjazd spowodował, że sąd prowadził sprawę zaocznie, na co Zygfryd sam się oburzał w apelacji. Arcybiskup wspominał również o wystąpieniu doktora Fryderyka, które miało miejsce podczas czytania ostatecznego wyroku. *Quam cum ego Ianislaus archiepiscopus predictus meo et collegarum meorum nomine legerem, dictus procurator magistra et fratrum predictorum prolationem ipsius sententiae impediens nec*

⁶⁴ *Lites'*, I, s. 9-12; K. Ożóg, *op. cit.*, s. 41-42.

⁶⁵ H. Chłopocka, *Procesy...*, s. 72-74; *Lites'*, I, s. 15-18.

⁶⁶ *Pr. UB*, t. II, nr 312 a; H. Chłopocka, *Procesy...*, s. 79-80; K. Tymieniecki, *Studia nad XIV w.*, cz. I: *Proces polsko-krzyżacki z lat 1320-1321*, „Przegląd Historyczny”, t. 21, 1917-1918, s. 103-104.

⁶⁷ *Lites'*, I, s. 68-76; K. Ożóg, *op. cit.*, s. 44-45.

⁶⁸ *Lites'*, I, s. 58-59; K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 106; H. Chłopocka, *Losy wyroku wydanego w 1321 r. na procesie polsko-krzyżackim w Inowrocławiu*, „Roczniki Historyczne”, t. 31, 1965, s. 157.

⁶⁹ *Lites'*, I, s. 58-59, 63-65; S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929, s. 28; K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 105.

⁷⁰ S. Zajączkowski, *op. cit.*, s. 37; W. Skowroński, *Działalność polityczna arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława w latach 1321-1341 na tle stosunków polsko-krzyżackich*, Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy, „Studia Historyczne”, 1993, z. 3, s. 38; H. Chłopocka, *Losy...*, 157-158.

⁷¹ *Lites'*, I, s. 78-81.

*iudicali auctoritati deferens, cum strepitu et rumore in quaendam appellationem prorupit...*⁷².

Po wydaniu wyroku rozpoczęła się w kurii papieskiej w Awinionie walka dyplomatyczna między stroną polską, która chciała szybkiej egzekucji wyroku, i stroną krzyżacką, która dążyła do rewizji procesu. Tymczasem po procesie arcybiskup Janisław i pozostali dwaj sędziowie wyznaczili 7 lipca 1321 r. egzekutorami wyroku opatów klasztoru benedyktyńskiego w miejscowości św. Wojciech k/Gdańska i prepozyta premonstratensów w Żukowie oraz plebanów w Gdańsku i Tczewie⁷³. Sędziowie skierowali również wezwanie egzekucji wyroku do biskupa sambijskiego Jana Clare, jednak biskup 15 sierpnia i 28 sierpnia skierował apelację do sędziów polskich i papieża, odmawiając wykonania polecenia⁷⁴. Sędziowie zobowiązali jego i prepozyta sambijskiego do udania się do wielkiego mistrza, mistrza Prus i innych komturów i nakazania im pod groźbą kar kościelnych wykonanie wyroku. Niewątpliwie sędziom nie udało się obronić wyroku, ale najważniejsze było w tym wypadku stanowisko kurii papieskiej. Strona krzyżacka składając w kurii apelację od wyroku liczyła na nowy proces. Dnia 30 maja 1321 r. Piotr z Nogareto, kapelan papieski, potwierdził protest złożony w kurii papieskiej przez prokuratora Zakonu Michała z Miśni przeciw wyrokowi inowrocławskiemu⁷⁵. Tymczasem w kurii papieskiej w Awinionie przebywało dwóch pełnomocników Zakonu: Konrad z Bruel, stały generalny prokurator Zakonu, i Michał z Miśni, którzy zabiegali o to, by papież nie uznał wyroku. Odpowiedzią papieża na ich działania było wydanie 9 czerwca 1321 r. dwóch mandatów skierowanych do biskupa sambijskiego, w których poleca mu rozpatrzenie apelacji Zakonu i zatwierdzenie lub unieważnienie wyroku. Helena Chłopocka uważa, że papież tym samym odrzucił wyrok, lecz tylko zawiesił jego egzekucję, przekazując biskupowi Janowi ostateczny głos w sprawie wyroku⁷⁶. Wiesław Skowroński

⁷² *Lites'*, I, s. 78-79; H. Chłopocka, *Procesy...*, s. 85; H. Chłopocka, *Losy...*, s. 158.

⁷³ *Lites'*, I, s. 92-95; W. Skowroński, *op. cit.*, s. 38.

⁷⁴ *Lites'*, I, s. 95-98; J. Voigt, *Codex diplomaticus Prussicus*, Königsberg 1848, nr 97; H. Chłopocka, *Losy...*, s. 166-169.

⁷⁵ *Pr. UB*, II, nr 339; H. Chłopocka, *Losy...*, s. 159.

⁷⁶ H. Chłopocka, *Losy...*, s. 160-161.

uważa jednak, że bulle z 9 czerwca, jak i z 6 lipca 1321 r.⁷⁷, nie były wydane przez papieża, gdyż zostały unieważnione przez audytora Piotra z Nogareto przy *audientia litterarum contradictarum* 15 czerwca i 11 lipca 1321 r.⁷⁸. Były to prawdopodobnie propozycje przygotowane przez prokuratora Zakonu nie potwierdzone przez papieża.

Rezultat zabiegów krzyżackich w kurii nie był zbyt pomyślny w tym czasie, gdyż Zakon nie uzyskał zgody na ponowne rozpatrzenie wyroku, ale nie ma dowodu, by papież zatwierdził wyrok, gdy tymczasem sędziowie polscy przystąpili w lipcu 1321 r. do egzekucji wyroku. Również strona polska zabiegała o poparcie papieża, czego wyrazem była misja biskupa kujawskiego Gerwarda do Awinionu w 1323 r.

Literatura nie jest zgodna co do czasu wyjazdu biskupa Gerwarda do Awinionu. Edmund Długopolski błędnie uważa, że biskup Gerward powrócił do kraju w czerwcu 1323 r. i wziął udział w naradzie, która miała miejsce 25 czerwca 1323 r.⁷⁹; poświadczono jest jednak źródłowo, że zmarł on 1 listopada 1323 r. w Awinionie, stąd nie mógł przybyć do Polski⁸⁰. Zresztą sam dokument informujący o tej naradzie jest falsyfikatem⁸¹.

Dokument ten został wystawiony 25 czerwca 1323 r. przez króla Władysława Łokietka, który zatwierdził przywilej Sędziwojowi z Czarnkowa uzyskany w 1245 r. od „Bolesława księcia Polski”. Stanisław Zajączkowski nie wziął pod uwagę tego faktu i stwierdził, że biskup Gerward udał się do Awinionu dopiero w lipcu 1323 r., bo wcześniej, 25 czerwca 1323 r., wziął udział w naradzie w Poznaniu dotyczącej sprawy wyroku inowrocławskiego⁸².

Celem misji Gerwarda było przekonanie papieża do egzekucji wyroku procesu inowrocławskiego, ale niestety nie udało się tego osiągnąć⁸³.

⁷⁷ *Pr. UB*, II, nr 342, 347.

⁷⁸ *Pr. UB*, II, nr 344, 349; W. Skowroński, *op. cit.*, s. 38.

⁷⁹ E. Długopolski, *op. cit.*, s. 237.

⁸⁰ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 35, przypis 18.

⁸¹ *KDW*, II, nr 1037.

⁸² *KDW*, II, nr 1037; S. Zajączkowski, *op. cit.*, s. 44-45.

⁸³ E. Długopolski, *op. cit.*, s. 218.

5. Janisław jako sędzia w procesie biskupa kujawskiego Gerwarda z joannitami lubiszewskimi

Równocześnie z procesem polsko-krzyżackim z lat 1320-1321 powstał spór między biskupem wrocławskim Gerwardem a zakonem joannitów w Lubiszewie na Pomorzu, do rozstrzygnięcia którego papież Jan XXII powołał sędziów, a jednym z nich był arcybiskup Janisław⁸⁴.

Dnia 17 sierpnia 1319 r. papież Jan XXII wydał bullę, w której powołuje arcybiskupa gnieźnieńskiego, biskupa poznańskiego i dziekana gnieźnieńskiego na opiekunów dóbr i dochodów biskupa kujawskiego, które zostały bezprawnie zagarnięte i były niszczone przez różne osoby duchowne i świeckie⁸⁵. Papież nakazuje wyżej wymienionym duchownym wytoczenie procesu kanonicznego tym, którzy dopuszczają się tego rodzaju czynów. Bulla nie określa, kim oni są, wiadomo tylko, że należą do prowincji kościelnej gnieźnieńskiej i ryskiej, za to szczegółowo zostały określone nadużycia, jakich się dopuścili na dobrach biskupa kujawskiego⁸⁶. Papież wystawił tę bullę w odpowiedzi na skargę biskupa Gerwarda podczas jego pierwszej podróży do Awinionu w 1319 r. W bulli z 11 września 1319 r. papież powtarza wyżej wymienionym duchownym polecenie wytoczenia procesu kanonicznego: *Mandatur, ut alienationes bonorum ad mensam Gervardi episcopi Wladislaviensis spectantium, per ipsius praedecessores et capitulum diversimode alienatorum revocent*⁸⁷. Bulle te niewątpliwie skierowane były przeciw joannitom lubiszewskim, jak to wynika z dokumentów⁸⁸, mimo że nie zostali oni w nich wymienieni. Kazimierz Tymieniecki uważał, że winni byli nie tylko joannici, lecz oni zostali pociągnięci przez sędziów do odpowiedzialności, gdyż łatwiejsza była w tym wypadku egzekucja wyroku, bowiem joannici posiadali majątki w obrębie państwa Łokietka⁸⁹.

Do rozstrzygnięcia sprawy między biskupem kujawskim Gerwardem a joannitami papież ustanowił sędziów: arcybiskupa Janisława,

⁸⁴ K. Tymieniecki, *op. cit.*, *Dodatek*, s. 140-141.

⁸⁵ *MPV*, III, nr 149.

⁸⁶ *Ibidem*; K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 140-141.

⁸⁷ Theiner, *VMPL*, I, nr 232.

⁸⁸ *KDP*, t. II, nr 235, 237, 239.

⁸⁹ K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 140-141, przypis 1.

biskupa poznańskiego Domarata i dziekana gnieźnieńskiego Mikołaja. Sędziowie ustalili termin rozprawy na 26 marca 1320 r. Przybyły pełnomocnik joannitów wicekomtur klasztoru w Lubiszewie, brat Konrad, zażądał od sędziów wyznaczenia nowego terminu sprawy, aby mógł uzyskać instrukcję od przełożonego. Sędziowie ustalili nowy termin procesu na 26 maja 1320 r., lecz na ten termin przybyli wyłącznie pełnomocnicy biskupa Gerwarda: mistrz Wojciech i komtur wrocławski Piotr, którzy zażądali w tej sytuacji postępowania zaocznego i przyznania biskupowi nieruchomości należących do klasztoru, jako zadośćuczynienie wyrządzonych strat⁹⁰. Dnia 29 maja 1320 r. w Brześciu sędziowie: arcybiskup gnieźnieński Janisław i biskup poznański Domarat, donieśli królowi Władysławowi Łokietkowi, że przyznali zaocznie biskupowi wrocławskiemu Gerwardowi posiadłości joannitów z Lubiszewa: w Zbłagu i Niemojewie na Kujawach oraz w Zagości w diecezji krakowskiej, wobec nieobecności przedstawicieli tychże joannitów na dwóch terminach sądowych w Brześciu⁹¹. Zwrócili się również do Władysława Łokietka o pomoc w zajęciu majątku joannitów. Odpowiedzią joannitów była nowa grabież nieruchomości z dóbr pomorskich biskupa kujawskiego: Sobków, Miłobędź, Mieszczyno, Malenino, Jemielszcze i Godziszewo, oraz kolejne naganne czyny. Joannici uprowadzili bowiem zarządzającego tymi dobrami scholastyka kruszwickiego Pawła, i rektora z Miłobędza Henryka, od których wymusili pewne zobowiązania pieniężne, a także ograbili dwie osoby zaufane biskupa: prokuratora Rymko i duchownego Stanisława⁹².

Sędziowie w pełnym składzie 26 lutego 1321 r. po przeanalizowaniu czynów joannitów wezwali ich pod karą ekskomuniki do stawienia się w Brześciu przed swój sąd, polecając 2 kwietnia rektorom kościołów diecezji wrocławskiej w Gniewie i Rajkowie powiadomienie ich o tym. Ponowili to wezwanie na 6 sierpnia 1321 r. do Poznania⁹³, w momencie kiedy joannici nie pojawili się na posiedzeniu sądu 3 lipca 1321 r. w Brześciu. Ostatecznie w Poznaniu sędziowie wydali wyrok zaoczny przyznający Gerwardowi dobra małopolskie: Zagość,

⁹⁰ K. Tymieniecki, *op. cit.* s. 141; *KDP*, II, nr 235.

⁹¹ *KDP*, II/1, nr 235.

⁹² *KDP*, II, nr 237.

⁹³ *KDP*, II, nr 239.

Winiary, Skotniki i Januszowice, oraz kujawskie: Niemojewe i Zbłąg⁹⁴. Dnia 6 czerwca 1324 r. w Uniejowie konserwatorzy i sędziowie: arcybiskup Janisław, biskup poznański Domarat i dziekan gnieźnieński Mikołaj, powtórzyli wydany wcześniej wyrok, w którym przyznali biskupowi wrocławskiemu wsie Niemojewe i Zbłąg⁹⁵. Odpowiedzią joannitów była dokonana przez brata Gerwina napaść na Alberta, dziekana i wikarego biskupa wrocławskiego Macieja, którego wyrzucili ze wsi Niemojewe i zajęli całą wioskę. W tej sytuacji sędziowie polecieli rektorom kościołów z Ostrowa i Kościelca, aby zwrócili się do księcia Kujaw Przemysława w celu nakłonienia Gerwina do zwrotu zagrabionych dóbr. Z powodu jednak bezczynności księcia sędziowie nałożyli interdykt na miasto Wrocław i zagrozili rektorom karą ekskomunikacji, gdyby nie wykonali polecenia⁹⁶.

Sprawa sporu między biskupem kujawskim a joannitami lubiszewskimi znalazła swój epilog w porozumieniu z 1330 r. w Toruniu między następcą Gerwarda biskupem Maciejem i wielkim mistrzem Zakonu Wernerem von Orseln. Postanowiono wówczas, że joannici zwrócą biskupowi kujawskiemu zajęte dobra pomorskie, natomiast co do zwrotu dóbr małopolskich i kujawskich, przyznanych biskupowi, sędziowie ustanowieni przez papieża ustalili, że joannici powinni starać się o ich odzyskanie drogą sądową, a nie grabieżą⁹⁷.

Niewątpliwie Janisław, angażując się w spór między joannitami a biskupem kujawskim, wykazał zainteresowanie sprawami podległego sobie biskupa – sufragana, a także posłuszeństwo wobec poleceń papieskich i troskę o sprawy i interesy diecezji wrocławskiej. Sprawa ta miała charakter polityczny, gdyż Lubiszewo leżało na Pomorzu, które było we władzy Zakonu Krzyżackiego.

6. Janisław jako starosta wielkopolski i kujawski i członek rady królewskiej

Janisław, w dokumencie z 2 kwietnia 1320 r. wystawionym przez niego w Ujmie, występuje z godnością starosty brzeskiego i radzie-

⁹⁴ K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 142.

⁹⁵ *Pr. UB*, II, nr 473.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 143.

jowskiego⁹⁸. W dokumencie tym zezwala Mikołajowi proboszczowi w Strzelnie na sprzedanie Gerwardowi, biskupowi kujawskiemu, dwóch wsi: Bytoń i Stróżewo, należących do klasztoru joannitów, położonych na terytorium radziejowskim, za 150 grzywien toruńskich⁹⁹. Pierwsza informacja o Janisławie jako staroście Kujaw pochodzi z 2 kwietnia 1320 r. (*capitaneus terrae Brestensis et Radzieiowiensis*)¹⁰⁰ następną z 6 kwietnia 1320 r. (*gubernator, rector seu capitaneus Brestensis et Radzieiowiensis*) i 27 sierpnia 1320 r. (*capitaneus ducatus Cuiaviae*). Dnia 27 sierpnia Janisław jako starosta wydaje wyrok, na mocy którego zobowiązuje kasztelana krakowskiego Przybysława Trojanowicza do przekazania wsi Koszczały pod Radziejowem na Kujawach biskupowi wrocławskiemu Gerwardowi, jako rekompensatę za niezwrócony dług w wysokości 150 grzywien¹⁰¹. W dokumencie tym Janisław występuje również jako *capitaneus Regni Poloniae*. Termin *Regnum Poloniae* jest terminem niejednoznacznym. Za Jadwigą Krzyżaniakową podaje znaczenia funkcjonowania tego terminu jako: 1) królestwo wielkopolskie; 2) obszar podległy bezpośrednio władzy aktualnego króla; 3) obszar podległy władzy króla wraz z ziemiami, które były lennem królewskim; 4) obszar państwa pierwszych Piastów odpowiadający granicom etnicznym¹⁰². Niewątpliwie Janisław występował tu jako starosta Wielkopolski. Po opanowaniu przez Władysława Łokietka w 1314 r. Wielkopolski, która przypadła mu na mocy układu krzywińskiego, Łokietek powołał w dzielnicy starostę, którym został Małopolanin Stefan Pękawka¹⁰³. W historiografii przyjął się pogląd głoszony przez Stanisława Kutrzebę, że do czasów zdobycia Wielkopolski w 1314 r. przez Łokietka istniało w tej dzielnicy jedno starostwo dla województw: poznańskiego i kaliskiego, gdyż ten obszar oznacza termin *regnum*¹⁰⁴. Pogląd Stanisława Kutrzeby o istnieniu w Wielkopolsce starostwa

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *KDP*, II, nr 232-234; K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 136.

¹⁰⁰ *KDP*, II, nr 232.

¹⁰¹ *KDP*, II, nr 236; K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 137.

¹⁰² J. Krzyżaniakowa, *Regnum Poloniae w XIV w. Perspektywy badań, Sztuka i ideologia XIV w.*, Warszawa 1975, s. 63.

¹⁰³ J. Pakulski, *op. cit.*, s. 48; S. Kutrzeba, *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV w. Rozprawy Akademii Umiejętności Wydział historyczno-filozoficzny*, t. 44, 1903, s. 240.

¹⁰⁴ S. Kutrzeba, *op. cit.*, s. 240.

generalnego od 1314 r. (właściwie od 1316 r., tj. występowania pierwszego starosty) zakwestionował Jerzy Łojko ze względu na fakt występowania w źródłach w tym samym czasie więcej niż jednego urzędnika królewskiego z tytułem *capitaneus*¹⁰⁵. Na tej podstawie stwierdził, że z chwilą opanowania Wielkopolski w 1314 r. Władysław Łokietek utworzył dwa starostwa, które najprawdopodobniej nieprzerwanie istniały do 1351/1352 r., kiedy to w ich miejsce utworzono starostwo generalne Wielkopolski. Dla zobrazowania problemu konieczne jest porównanie lat urzędowania poszczególnych starostów. Niewątpliwie pierwszym starostą był Stefan Pękawka poświadczony źródłowo od 16 sierpnia 1316 r. do 4 marca 1319 r. Następnie Janisław występuje pod datą 27 sierpnia 1320 r. jako starosta wielkopolski i kujawski. Kolejny starosta Przybysław Borkowic zwany Chocholcem występuje od 15 lutego 1319 r. do 13 lipca 1324 r. Jeden raz w 1322 r. w źródłach występuje z tytułaturą *capitaneus et palatinus Poznaniensis*, a na okres jego urzędowania nałożyły się lata kolejnego starosty wielkopolskiego Krzywosąda, który w dokumencie z 5 marca 1323 r. występuje jako *capitaneus Kalisiensis et Lanciciensis*¹⁰⁶.

Na tej podstawie wydają się przekonywujące ustalenia Jerzego Łojki, który stwierdził, że Stefan Pękawka, choć określony w źródłach terminem *capitaneus Regni Poloniae*, nie był starostą wielkopolskim, lecz tylko starostą kaliskim. Z tego wniosku wypływa następny, iż również arcybiskup Janisław był starostą kaliskim, piastując jednocześnie urząd starosty kujawskiego¹⁰⁷. Opinie historyków co do tej sprawy są podzielone: Helena Chłopocka¹⁰⁸, Jan Pakulski¹⁰⁹ oraz Jan Baszkiewicz¹¹⁰, uważają, że Janisław był starostą generalnym Wielkopolski. Natomiast Antoni Gąsiorowski¹¹¹ i Jerzy Łojko¹¹² stwierdzają,

¹⁰⁵ J. Łojko, *Utworzenie starostwa generalnego Wielkopolski*, „Roczniki Historyczne” R. 44, 1978, s. 132.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 131.

¹⁰⁷ J. Łojko, *op. cit.*, s. 133; por. też *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII w. Spisy pod red. A. Gąsiorowski, t. I, z. 1: Urzednicy wielkopolscy XII-XV w.*, opr. M. Bielińska, J. Łojko, A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, nr 596.

¹⁰⁸ H. Chłopocka, *Janisław, Wielkopolski Słownik Biograficzny*, A. Gąsiorowski, Warszawa-Poznań 1981, s. 258.

¹⁰⁹ J. Pakulski, *op. cit.*, s. 50.

¹¹⁰ J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w.*, Warszawa 1954, s. 125.

¹¹¹ A. Gąsiorowski, *Urzednicy ...*, nr 596.

ją, że był tylko starostą kaliskim. Dnia 25 czerwca 1323 r. Janisław pojawia się z tytułem *capitaneus Poloniae* na liście świadków transsumtu przywileju nadanego przez króla Władysława Łokietka Sędziwojowi z Czarnkowa¹¹³. Charakterystyczne jest to, że Janisław występuje tutaj pod imieniem *Janussius*, natomiast sam przywilej jest falsyfikatem.

Janisław w latach 1320-1321 został członkiem rady królewskiej. Za czasów Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego rada nie miała charakteru instytucji o określonych kompetencjach, składzie i terminach posiedzeń. Od woli władcy zależał bowiem dobór doradców spośród dostojników świeckich i kościelnych, którzy przebywali najczęściej w otoczeniu króla (kancelaria) albo też spotykali się z królem na różnych naradach¹¹⁴. Arcybiskup Janisław ze względu na swą godność przebywał głównie w Wielkopolsce, ale spotykał się z królem i z nim współpracował, był obecny przy podejmowaniu decyzji w ważnych sprawach państwowych (np. proces z Zakonem Krzyżackim, sprawa koronacji itd.). Podobna współpraca między królem a arcybiskupem miała miejsce za panowania Kazimierza Wielkiego. Jak przekazało źródło: *dominus Kazimirus rex predictus cum quondam suo patre, de consilio et cum auxilio dicti domini Gneznensis archiepiscopi adiunctis sibi paganis (...) terras (...) Culmensem, Lubowiensem et Sossinensem (...) vastavit*¹¹⁵.

7. Janisław jako kolektor świętopietrza

Kolektor był to swego rodzaju legat papieski, mianowany przez papieża. Wśród kolektorów wyróżniamy dwa stopnie: 1) właściwy kolektor, który zajmował się ściąganiem różnego rodzaju świadczeń na rzecz Stolicy Apostolskiej; 2) *collector et nuncius*, który miał władzę w sprawach fiskalnych i kompetencje polityczne¹¹⁶. Janisław był

¹¹² J. Łojko, *op. cit.*, s. 133-134.

¹¹³ *KDW*, II, nr 1037.

¹¹⁴ K. Ożóg, *op. cit.*, s. 35-36.

¹¹⁵ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. I, wyd. I. Zakrzewski, (wyd. II), Poznań 1890-1892, s. 90 *dalej Lites*''.

¹¹⁶ J. Ptaśnik, *Kollektorzy kamery Apostolskiej w Polsce*, Rozprawy AU, Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria II, t. 25, Kraków 1907, s. 23-25.

kolektorem należącym do pierwszej grupy, bowiem od czasu Henryka Kietlicza ustaliła się zasada, że arcybiskup zbiera świętopietrze. Sprawa poboru świętopietrza miała charakter polityczny, ponieważ papież Jan XXII nakazał pobieranie go w prowincjach, które należały kiedyś do Polski: w diecezjach chełmińskiej, kamieńskiej, lubuskiej i wrocławskiej.

Janisław został 20 maja 1318 r. bullą papieża Jana XXII wyznaczony na kolektora świętopietrza w Polsce wraz z biskupem wrocławskim¹¹⁷. Od tego momentu rozpoczyna się jego działalność jako kolektora świętopietrza, która przypada na lata 1318-1325. Bulla papieska z 1318 r. w zasadzie powtarzała treść bulli z 3 lutego 1317 r. mianującej arcybiskupa Borzysława i biskupa wrocławskiego kolektorami świętopietrza w całym księstwie polskim¹¹⁸. Bulla ta wieńczy starania arcybiskupa Borzysława podjęte w kurii o uznanie przez papieża przynależności diecezji kamieńskiej i chełmińskiej do prowincji kościelnej polskiej. Jan XXII nakazał kolektorom ściągać świętopietrze w całym Królestwie Polskim, a w diecezjach kamieńskiej i chełmińskiej od czasu, od którego zaniechano płacenia¹¹⁹.

Sprawa świętopietrza została wykorzystana w kurii papieskiej jako argument polityczny w staraniach o odzyskanie władzy nad utraczonymi ziemiami w procesie jednoczenia państwa Władysława Łokietka¹²⁰. Ich wynik był różny w poszczególnych dzielnicach Polski. Pierwsze zabiegi papieża w sprawie poboru świętopietrza z Pomorza i ziemi chełmińskiej nastąpiły jeszcze podczas pobytu Borzysława w kurii, kiedy w bulli z 21 stycznia 1317 r. Jan XXII zwrócił się do Krzyżaków z żądaniem czynszu, do uiszczenia którego byli zobowiązani, a który zaniedbali płacić¹²¹. Następnym krokiem było mianowanie kolektorów świętopietrza w Polsce.

Niewątpliwie sprawa poboru świętopietrza była powiązana z procesem polsko-krzyżackim. Arcybiskup Janisław w przeddzień procesu (26 stycznia 1320 r.) przystąpił do ściągnięcia świętopietrza z Pomorza

¹¹⁷ *MPV*, I, nr 53.

¹¹⁸ *KDW*, II, nr 991.

¹¹⁹ E. Długopolski, *op. cit.*, s. 203.

¹²⁰ Por. A. Wojtkowski, *Tezy i argumenty polskie w sporach terytorialnych z Krzyżakami*, cz. I, (1310-1454), „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, nr 1, (91), Olsztyn 1966, s. 13-14.

¹²¹ J. Voigt, *Cod. Dipl. Pruss.*, II, nr 76.

i ziemi chełmińskiej. Słuszny jest pogląd S. Zajączkowskiego, iż wysunięcie sprawy płacenia świętopietrza w przededniu procesu było pośrednim dowodem przynależności tych ziem do Polski¹²². W dokumencie z 18 lutego 1320 r. wydanym w Brześciu kolektorzy zażądali od biskupa chełmińskiego, żeby zajął się sprawą ściągnięcia świętopietrza, grożąc mu w razie oporu surowymi karami kościelnymi¹²³. Kolektorzy wyznaczyli dwóch prałatów, rektorów kościołów w ziemi chełmińskiej Bartolomeusza i Domesława, jako subkolektorów świętopietrza w ziemi chełmińskiej.

Na Pomorzu kolektorzy zajęli się sami poborem świętopietrza. Przemawiają za tym późniejsze wypadki, m.in. złożenie apelacji przeciw zbieraniu świętopietrza na ręce arcybiskupa Janisława¹²⁴. Dnia 28 lutego 1320 r. do arcybiskupa Janisława, który przebywał wówczas w Gnieźnie, przybył cysters z Pelplina Jordan, prokurator opatów cysterskich z Pelplina i Oliwy, a także komturów krzyżackich ze Świecia, Gdańska i Gniewa. Zaprotestował on przeciw pobieraniu świętopietrza na Pomorzu, tłumacząc, że nigdy tam nie było pobierane¹²⁵. W kurii papieskiej przeciw działalności kolektorów protestował biskup chełmiński oraz landmistrz pruski Fryderyk z Wildenbergu. On też w porozumieniu z kapitułą chełmińską za pośrednictwem Jana plebana w Chełmnie, złożył w kurii papieskiej apelację przeciw pobieraniu świętopietrza na Pomorzu¹²⁶.

W ziemi chełmińskiej wymienieni wyżej subkolektorzy spotkali się z nieprzyjaznym nastawieniem ludności przy ściągnięciu świętopietrza. Rozbudzała je kapituła chełmińska. W tej sytuacji kolektorzy Janisław i Gerward, zebrani w Raciążu 24 czerwca 1321 r., zarządzili suspensę kapituły, a na diecezję nałożyli interdykt grożąc ekskomuniką¹²⁷. Podobnymi karami kościelnymi (suspensą i interdyktem) obłożyli Pomorze, a informację tę podają *Kronika oliwska*¹²⁸ oraz bulle papieskie

¹²² S. Zajączkowski, *op. cit.*, s. 19.

¹²³ J. Voigt, *Cod. Dipl. Pruss.*, II, nr 93; K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 94.

¹²⁴ K. Tymieniecki, *op. cit.*, s. 94-95; S. Zajączkowski, *op. cit.*, s. 19.

¹²⁵ J. Voigt, *Cod. Dipl. Pruss.*, II, nr 92; J. Ptaśnik, *Denar św. Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, „Rozprawy Akademii Umiejętności”, t. 51, 1908, s. 209.

¹²⁶ J. Voigt, *Cod. dipl. Pruss.*, II, nr 91.

¹²⁷ Theiner, *VMPL*, I, nr 257.

¹²⁸ S. Zajączkowski, *op. cit.*, s. 19-20.

z lat 1327-1330, zarządzające czasowe zawieszenie interdyktu rzuconego na Pomorze i ziemię chełmińską¹²⁹. Bulla papieska z marca 1329 r. podaje, iż interdykt i suspensa trwały przez 9 lat; stąd wynika, że zostały nałożone w 1320 lub w 1321 r. Zakon podjął w kurii papieskiej kroki mające na celu hamować działalność kolektorów. Dnia 6 marca 1321 r. w Awinionie prokurator Zakonu Mateusz z Witerbo złożył ponownie apelację przeciw zbieraniu świętopietrza przed audytorem papieskim Piotrem z Nogareto, lecz ten nie przyjął jej z powodu zakazu, jaki mu dał papież¹³⁰. Ostatecznie jednak krzyżackie zabiegi w kurii zostały częściowo zakończone sukcesem, bowiem w 1323 r. Stolica Apostolska zwolniła ziemię chełmińską od płacenia świętopietrza, utrzymując to zobowiązanie w stosunku do Pomorza¹³¹.

W interesie Zakonu było, żeby znieść interdykt ciążyący nad ziemią chełmińską i Pomorzem. Interdykt ten, nałożony w 1320 r. lub 1321 r., był przestrzegany do 1328 r., kiedy to papież Jan XXII zawiesił go i od tego czasu Zakon stałe, co roku uzyskiwa jego odroczenie do Wielkanocy. Po długich sporach między stanami ziemi chełmińskiej i Pomorza a biskupem chełmińskim o płacenie świętopietrza (odbyły się dwa spotkania: 17 czerwca 1329 r. – w Reden, 28 lutego 1330 r. – w katedrze w Chełmży, na których biskup chełmiński żądał płacenia świętopietrza), doszło do zawarcia układu, na mocy którego Zakon zobowiązał się od tego czasu płacić regularnie świętopietrze¹³².

Kolektorzy przystąpili również do ściągania świętopietrza na Śląsku. W dzielnicy wrocławskiej napotkali na opór niemieckiej części ludu i kleru wobec zarządzeń papieża. Punktem spornym był sposób płacenia świętopietrza, ponieważ kuria papieska zażądała go jako pogłównego, tj. płaconego po denarze od człowieka wbrew dotychczasowemu zwyczajowi płacenia od poszczególnych rodzin jako jednostek płatniczych. Reakcją mieszczan wrocławskich na to było wysłanie w 1319 r. swego pełnomocnika Gerharda, syna Gerolda z Roztoki, do Awinionu z apelacją przeciw systemowi poboru świętopietrza. W tym samym czasie w imieniu ośmiu książąt śląskich zaprote-

¹²⁹ J. Voigt, *Cod. dipl. Pruss.*, II, nr 121, 122; Theiner, *VMPL*, nr 416, 430, 437.

¹³⁰ T. Gromnicki, *Świętopietrze w Polsce*, Kraków 1908, s. 117-118.

¹³¹ S. Zajaczkowski, *op. cit.*, s. 19-20.

¹³² T. Gromnicki, *op. cit.*, s. 120-123.

stował przeciw temu mistrz Bertold z Raciborza¹³³. Kuria nie ustosunkowała się pozytywnie do żądań pełnomocników śląskich. Wobec oporu Śląska arcybiskup Janisław rzucił interdykt na diecezję wrocławską, której biskupem był Henryk z Wierzbna. Po jego śmierci, 23 listopada 1319 r., rozpoczął się siedmioletni wakans na stolicy biskupiej z powodu podwójnej elekcji kapituły, która wybrała dwóch biskupów: kanonika Lutolda i kanonika Wita; ci następnie zrzekli się swych godności w Stolicy Apostolskiej. W latach 1319-1326, kiedy główną rolę odgrywała kapituła, podjęła ona próbę rozwiązania problemu świętopietrza na Śląsku.

Dnia 22 sierpnia 1320 r. kapituła wrocławska zwróciła się do arcybiskupa gnieźnieńskiego z prośbą, żeby zamiast płacenia świętopietrza pogłównego mogła zapłacić sumę ryczałtową według dawnej stosowanej na Śląsku praktyki, jako sytuację tymczasową wobec oporu ze strony książąt śląskich. Arcybiskup Janisław zareagował pozytywnie i w 1321 r. zniósł interdykt i ekskomunikę, przyjął sumę ryczałtową, lecz był przeciwny temu rozwiązaniu na przyszłość¹³⁴.

Dnia 22 czerwca 1325 r. papież Jan XXII wydał bullę, w której polecił swoim nadzwyczajnym nuncjuszom w Polsce: Andrzejowi de Verulis, kanonikowi wrocławskiemu, i Piotrowi z Alwerni, aby zastąpili dotychczasowych kolektorów świętopietrza oraz zobowiązał ich do zebrania sześćioletniej dziesięciny ogłoszonej jeszcze w 1311 r. na soborze w Vienne, dotychczas w Polsce nie ściąganej¹³⁵. Dotychczasowi kolektorzy musieli złożyć rachunki z zebranego przez nich świętopietrza. Janisław tymczasem przebywał w Gnieźnie, jednak na wezwanie nuncjuszów wraz z drugim kolektorem, biskupem wrocławskim Maciejem (został kolektorem po śmierci Gerwarda w 1323 r.) przybył do Krakowa i w klasztorze dominikanów 26 czerwca 1327 r. przedstawił rachunki świętopietrza za lata 1319-1324 z archidiecezji gnieźnieńskiej, diecezji krakowskiej, wrocławskiej, kujawskiej, poznańskiej i płockiej¹³⁶.

¹³³ *CDSil.*, t. XVII, nr 3891, 3907; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV w.*, Warszawa 1953, s. 216-218; J. Ptaśnik, *Denar ...*, s. 178-180.

¹³⁴ *CDSil.*, t. V, s. 222-224; T. Silnicki, *op. cit.*, s. 222-223.

¹³⁵ Theiner, *VMPL*, I, nr 320, 327; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od 1000-1121*, t. I, Poznań 1887, s. 521-522.

¹³⁶ *MPV*, I, nr 140; J. Korytkowski, *op. cit.*, s. 521-522.

8. Działalność arcybiskupa Janisława do 1339 r.

Po nieudanej walce o egzekucję wyroku inowrocławskiego w kurii papieskiej Polska znalazła się w trudnej sytuacji. Obok zagrożenia ze strony Krzyżaków nie była uregulowana sprawa z książętami głogowskimi, którzy ciągle podnosili roszczenia do Wielkopolski. Sytuacja Łokietka pogorszyła się, gdy w czerwcu 1323 r. Henryk głogowski poślubił córkę margrabiego brandenburskiego Hermana, bowiem dziękując papieżowi za udzielenie mu dyspenzy określił się jako *dzie dzic królestwa polskiego i pan Głogowa i Poznania*¹³⁷.

Wiesław Skowroński przypuszcza, że te względy skłoniły króla Władysława Łokietka do przybycia do Wielkopolski w celu przeciwdziałania wpływom Henryka głogowskiego. Na dokumentach przy królu pojawia się, co znamienne, arcybiskup Janisław. Dnia 18 czerwca 1324 r. król Władysław Łokietek przebywał w Nakle, gdzie doszło do rozstrzygnięcia sporu między arcybiskupem Janisławem a Janem Wyszczeliczem o wieś Pszczolczyn przez starostę Jakuba gnieźnieńskiego i kaliskiego na korzyść arcybiskupa¹³⁸. Arcybiskup Janisław w tym samym roku udał się do Poznania, gdzie dokonał konsekracji nowego biskupa poznańskiego Jana, po śmierci dotychczasowego biskupa Domarata¹³⁹. Dokument ten jest bez daty dziennej, stąd trudno ustalić czas pobytu Janisława, z tym, że nie mogło to nastąpić przed 6 czerwca 1324 r., bowiem wtedy Janisław wspólnie z biskupem Domaratem i dziekanem gnieźnieńskim Mikołajem wydali dokument w Uniejowie dotyczący sporu biskupa wrocławskiego z joannitami lubiszewskimi¹⁴⁰.

Niewątpliwie w tym czasie nastąpiła zmiana w sytuacji międzynarodowej. Konflikt o władzę w Niemczech między Ludwikiem Bawarskim a Fryderykiem austriackim został rozstrzygnięty na korzyść Ludwika. Z wyboru tego nie był zadowolony papież, który sprzeciwił się również nadaniu Marchii Brandenburskiej jego synowi Ludwikowi. Gdy to okazało się nieskuteczne, w lipcu 1324 r. papież Jan XXII rzucił klątwę na Ludwika Bawarskiego. Dnia 15 lipca 1324 r. wydał bullę skierowaną do arcybiskupa gnieźnieńskiego i biskupów pol-

skich, w której nakazywał ogłoszenie klątwy papieskiej wobec Ludwika Bawarskiego i jego stronników¹⁴¹. Janisław w tym czasie przebywał w Brześciu Kujawskim¹⁴². Nie wiadomo, kiedy bulla dotarła do Janisława. Istnieje zachowany jego dokument, lecz niedatowany, w którym poleca on biskupowi płockiemu Florianowi rzucenie klątwy na Ludwika¹⁴³. Ogłoszenie klątwy nastąpiło w katedrze płockiej przez Jana, duchownego z Wrocławia, 6 sierpnia 1325 r.¹⁴⁴ W. Skowroński podaje błędną datę tego wydarzenia, z tym, że powołuje się on na E. Długopolskiego. Według tych badaczy rzucenie klątwy na Ludwika nastąpiło 17 lipca 1325 r. w kościele w Łęczycy¹⁴⁵.

Władysław Łokietek w latach 1324-1326 przygotowywał się do wyprawy na Brandenburgię. Pierwszym krokiem do tego był układ z książętami szczecińskimi w Nakle z 18 czerwca 1325 r., skierowany przeciw Brandenburgii, w którym Łokietek zobowiązał się udzielić książętom pomocy w przypadku ich zagrożenia. W. Skowroński podkreśla fakt ogłoszenia klątwy dopiero po zawarciu układu w Nakle, jako przykład współpracy między królem a arcybiskupem Janisławem¹⁴⁶. Tymczasem w I poł. 1325 r. doszło do zawarcia polskoliteńskiego przymierza. Trudno określić, kiedy to nastąpiło, ale widocznym znakiem było zawarcie małżeństwa syna Łokietka Kazimierza z Aldoną, córką Giedymina, 16 października 1325 r. Prawdopodobnie zawarcie układu nastąpiło przed 30 kwietnia 1325 r., tj. datą chrztu Aldony. Ustalał on wieczysty pokój między obu państwami i miał charakter zaczepno - obronny.

W następnym miesiącu Janisław zajął się działalnością kościelną (spór o precedencję, synod w Uniejowie). Tymczasem Władysław Łokietek zorganizował w początku 1326 r. przy udziale wojsk litewskich wyprawę na Brandenburgię, która zakończyła się częściowym sukcesem, bo do Polski przyłączono kasztelanie międzyrzecką¹⁴⁷. W lipcu 1327 r. Władysław Łokietek zdecydował się uderzyć na Mazowsze w celu włączenia ziem książąt mazowieckich do Korony. Prawdopo-

¹⁴¹ *MPV*, III, nr 171.

¹⁴² *KDW*, VI, nr 96.

¹⁴³ *NKDM*, nr 176.

¹⁴⁴ *NKDM*, nr 177.

¹⁴⁵ E. Długopolski, *op. cit.*, s. 245-246; W. Skowroński, *op. cit.* s. 40-41.

¹⁴⁶ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 42.

¹⁴⁷ E. Długopolski, *op. cit.*, s. 246-247.

¹³⁷ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 40.

¹³⁸ *KDW*, II, nr 1040.

¹³⁹ *KDW*, II, nr 1047.

¹⁴⁰ *Pr. UB*, II, nr 473.

dobnie wpływ na to miała sytuacja na Śląsku, gdzie Jan Luksemburczyk w 1327 r. prowadził akcję podporządkowywania książąt piastowskich (księcia opawskiego Bolka, księcia kozielskiego Władysława, księcia oświęcimskiego Jana, księcia opolskiego Bolesława, księcia wrocławskiego Henryka VI)¹⁴⁸. Na Mazowszu tymczasem po stronie książąt wystąpili Krzyżacy i doszło do wojny, która nie przyniosła rozstrzygnięcia. Znamienne jest, że w czasie procesu polsko-krzyżackiego w Warszawie w latach 1338-1339 arcybiskup Janisław został uznany za inspiratora wojny na Mazowszu¹⁴⁹. Prokurator krzyżacki Jakub z Arnoldsdorf zarzucił bowiem arcybiskupowi, że za jego namową Łokietek najechał na ziemię chełmińską w 1329 r.¹⁵⁰. Niewątpliwie arcybiskup udzielił królowi pożyczki na wyprawę w wysokości 2 tys. grzywien srebra w obu wyprawach polskich na ziemię chełmińską: w lutym 1329 r. i w sierpniu 1330 r. Świadczą o tym słowa: *idem dominus Kazimirus rex predictus cum patre suo quondam domino Wladislao et cum subditis et vasallis domini Janislai archiepiscopi et ecclesiae Gneznensis, de consilio, assensu et mandato eiusdem archiepiscopi terram Culmensem predictorum magistri et fratrum ac domini episcopi Culmensis violenter intravit*¹⁵¹. Wiesław Skowroński, mając na uwadze stosunek arcybiskupa Janisława do Zakonu Krzyżackiego, uważa, że mógł on nakłonić króla do wystąpień przeciw Krzyżakom. Trzeba także pamiętać, że w procesie w 1339 r. Janisław był współoskarżycielem Zakonu Krzyżackiego¹⁵².

Po zawarciu rozejmu między Władysławem Łokietkiem a Krzyżakami nie doszło do zakończenia działań militarnych w ciągu lat 1327-1328, a walka zbrojna zmieniła się w dyplomatyczną na terenie kurii papieskiej.

Efektom działań strony polskiej była bulla papieża z 6 czerwca 1328 r., w której Jan XXII mianował arcybiskupa Janisława, dziekana gnieźnieńskiego i archidiacona wrocławskiego, konserwatorami dóbr biskupa wrocławskiego Macieja¹⁵³. Wiązało się to ze skargą, jaką

biskup wrocławski Maciej wniósł do kurii, oskarżając Krzyżaków o zniszczenie jego posiadłości w czasie trwania rozejmu. Źródła nie pozwalają stwierdzić, czy Janisław odpowiedział na bullę papieską.

W latach 1328-1329 doszło do wydarzeń, które miały decydujące znaczenie dla państwa polskiego. Dnia 1 lutego 1329 r. Władysław Łokietek najechał ziemię chełmińską. Wyprawa ta przyspieszyła zawarcie układu czesko-krzyżackiego w Toruniu 12 marca 1329 r. między Janem Luksemburskim a wielkim mistrzem Wernerem von Orseln. Na jego mocy Jan Luksemburski nadał Zakonowi Pomorze jako jałmużnę¹⁵⁴. Bezpośrednim następstwem układu toruńskiego było zajęcie przez Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej w marcu 1329 r.

Dnia 5 listopada 1329 r. papież Jan XXII skierował do arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława, biskupa wrocławskiego i biskupa ołomuńskiego bullę, w której mianował ich konserwatorami, czyli sędziami dóbr biskupstwa krakowskiego¹⁵⁵. Sprawa ta związana była z konfliktem, jaki wynikł między królem Władysławem Łokietkiem a biskupem krakowskim Janem Grottem, w 1329 r. o dziesięciny z nowo założonych wsi. W pewnym stopniu na pogorszenie się stosunków między nimi wpłynęła sprawa z miastem Sławków należącym do biskupa, które w czasie wyprawy Jana Luksemburskiego w lutym 1327 r. na Kraków zostało przez niego opanowane, a powróciło do Polski dopiero 28 marca 1329 r. Biskup Jan Grot rozpoczął w kurii starania o zwrot zagrabionych dóbr, domagając się odszkodowania od króla¹⁵⁶.

Janisław w następnym roku wziął udział w wiecu w Chęcinach zwołanym przez króla Władysława Łokietka przed 14 czerwca 1330 r.¹⁵⁷. Z 14 czerwca 1330 r. zachował się dokument wydany przez arcybiskupa Janisława będącego arbitrem w sporze o dziesięciny z nowizn w diecezji krakowskiej między królem jako patronem kościołów parafialnych a biskupem krakowskim Janem Grottem. Arcybiskup Janisław informuje, że decyzja powołania sądu rozjemczego zapadła na wiecu odprawionym w Chęcinach, prawdopodobnie w niedzielę *S. Trinitatis*, jak miało to miejsce w przypadku poprzednich

¹⁴⁸ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 44; S. Zajęczkowski, *op. cit.*, s. 103; E. Długopolski, *op. cit.*, s. 253-254.

¹⁴⁹ *Pr. UB*, III, nr 220.

¹⁵⁰ *Lites*'', I, s. 89-90.

¹⁵¹ *Lites*'', I, s. 90.

¹⁵² W. Skowroński, *op. cit.*, s. 44-45, s. 56, przypis 64.

¹⁵³ *MPV*, III, nr 237.

¹⁵⁴ *Pr. UB*, II, nr 637-639; *KDW*, II, nr 1097.

¹⁵⁵ *KDKK*, t. 1, nr 148.

¹⁵⁶ *MPV*, I, nr 246; M. Niwiński, *Biskup krakowski Jan Grotowic i zatargi jego z Władysławem Łokietkiem i Kazimierzem Wielkim*, „*Nova Polonia Sacra*”, t. 3, 1934, s. 70.

¹⁵⁷ *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 1, wyd. A. Z. Helcel, Warszawa 1856, s. 405-406.

wieców (w Sulejowie i Żarnowie)¹⁵⁸. Sprawa ta znalazła swój finał na wiecu, gdzie arcybiskup Janisław z powołanymi do tego przez króla dygnitarzami: kasztelanem krakowskim Nawojem, wojewodą krakowskim Spicymirem, kasztelanem sandomierskim Piotrem, sędzią sandomierskim Sądem, a także doktorem dekretów Piotrem, kanclerzem wielkopolskim, mieli rozstrzygnąć spór. Wyrok zapadł kompromisowo: rektorzy kościołów mieli prawo pobierania dziesięcin w nowo powstałych przez karczunek lasu wsiach, które przylegają zarazem do wsi starej. Natomiast biskup uzyskał prawo pobierania dziesięcin ze wsi, które nie powstały na surowym korzeniu¹⁵⁹. Wiec ten został zwołany dla ważnych spraw państwowych, m.in. w celu przedyskutowania planów wyprawy na Zakon i wojny z nim. W. Skowroński uważa, że decyzja wyprawy na Zakon została powzięta podczas spotkania króla Władysława Łokietka z arcybiskupem Janisławem w styczniu 1330 r. w Krakowie¹⁶⁰. Pod koniec lata 1330 r. Łokietek próbował odzyskać ziemię dobrzyńską i wkroczył do ziemi chełmińskiej, ale wyprawa nie przyniosła większych efektów i odzyskania tych ziem.

Krzyżacy w tym czasie dokonywali niszczących napadów na Polskę, głównie na Kujawy i Wielkopolskę. W ich wyniku najbardziej ucierpiał Włocławek będący siedzibą biskupa Macieja. A mianowicie dnia 23 kwietnia 1329 r. spalili oni Włocławek wraz z katedrą, ograbili wieś biskupie i spalili zamek biskupi Raciążek¹⁶¹. O najeździe tym biskup Maciej powiadomił duchowieństwo swojej diecezji pismem z 8 maja 1329 r. z Brześcia, dokąd się schronił, polecając mu wezwać Zakon pod groźbą kar kościelnych do zwrotu szkód¹⁶². Biskup wysłał również do kurii papieskiej skargę na Zakon.

Odpowiedzią na nią była bulla papieża z 31 marca 1331 r. skierowana do arcybiskupa gnieźnieńskiego oraz biskupów: krakowskiego i poznańskiego, aby wezwali Zakon pod groźbą klątwy do zwrócenia szkód, tj. odbudowania kościołów, domów mieszkalnych i zwrotu zrabowanego lub zniszczonego mienia ruchomego¹⁶³. Bulla ta wymieniła wszystkie straty poniesione przez biskupstwo włocławskie

¹⁵⁸ J. Bierniak, *Wiec...*, s. 479-480.

¹⁵⁹ *SPPP*, I, nr XIII.

¹⁶⁰ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 46.

¹⁶¹ A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 21; S. Zajaczkowski, *op. cit.*, s. 147-150.

¹⁶² *KDP*, II, nr 249.

¹⁶³ *Pr. UB*, II, nr 730.

w wyniku najazdów Zakonu od 1327 r. Papież sformułował wobec Krzyżaków zarzut sprzeniewierzenia się ich powołaniu, gdyż powołani do obrony chrześcijan wkroczyli na przeciwną drogę i napadali na kościoły i osoby duchowne. Charakterystyczne, że działania Krzyżaków w biskupstwie włocławskim papież określił jako ich zemstę za to, że biskup zabiegał o ściąganie z terenów należących do Zakonu świętopietrza i dziesięciny wienneńskiej na rzecz kurii papieskiej¹⁶⁴. Bulla ta została wydana przez papieża już w momencie, kiedy zostało podpisane porozumienie z biskupem włocławskim a wielkim mistrzem Wernerem von Orseln.

Dnia 24 sierpnia 1330 r. doszło w Toruniu do zawarcia między nimi porozumienia¹⁶⁵, które przewidywało wzajemne zakończenie sporów, m.in. ustępstwo biskupa, że gród Raciążek będzie grodem neutralnym w jego sporach z Zakonem (biskup zastrzegł się, że nie bierze odpowiedzialności w przypadku zajęcia go przez Łokietka). Ponadto układ mówił o złagodzeniu wysokości dziesięciny na Pomorzu przez zamianę snopowej na pieniężną, o zapewnieniu nietykalności dobrom biskupim leżącym poza obszarem państwa zakonnego, a także o zwrocie dóbr biskupich na Pomorzu, wcześniej zajętych¹⁶⁶.

Układ ten został zaaprobowany przez kapitułę włocławską, z tym, że miał on być potwierdzony jak najszybciej przez arcybiskupa Janisława, natomiast w ciągu roku przez papieża. Układ ten w literaturze został uznany za zdradę biskupa włocławskiego Macieja. Niewątpliwie trzeba się zgodzić z Januszem Biernakiem, który przedstawił przekonującą argumentację za poglądem, iż czyn biskupa Macieja został wcześniej uzgodniony z arcybiskupem Janisławem i był przez niego akceptowany. Świadczy o tym cała wcześniejsza działalność biskupa włocławskiego jako wroga Krzyżaków, jak też obecność jako świadka układu dziekana gnieźnieńskiego Mikołaja, który był niewąt-

¹⁶⁴ Chodzi tu mianowicie o działania arcybiskupa Janisława i biskupa włocławskiego wyznaczonych przez papieża Jana XXII w bulli z 20 V 1318 r. na kolektorów świętopietrza. Tą bullą ostatecznie została uznana przez papieża przynależność diecezji kamińskiej i chełmińskiej do prowincji kościelnej polskiej. por. E. Długopolski, *op. cit.*, s. 273, 290; A. Wojtkowski, *op. cit.*, s. 21.

¹⁶⁵ *KDP*, II, nr 252.

¹⁶⁶ J. Bierniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemia łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300-1306*, Toruń 1969, s. 13.

pliwie jednym z aktywniejszych współpracowników arcybiskupa Janisława w działaniach antykrzyżackich¹⁶⁷.

Układ ten został zatwierdzony przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława 24 listopada 1330 r. w Kwieciszewie¹⁶⁸. J. Bieniak uważa, że zwłoka w uznaniu traktatu przez arcybiskupa była spowodowana wyprawą polsko-węgiersko-litewską w sierpniu 1330 r. na ziemię dobrzyńską i chełmińską¹⁶⁹. Od jej wyniku miało zależeć uznanie tego układu, a ponieważ wyprawa nie zakończyła się sukcesem, lecz rozejmem 18 października 1330 r., dlatego arcybiskup zatwierdził układ, chcąc w ten sposób uregulować stosunki z Zakonem. W. Skowroński z kolei uważa, że postępowaniem Janisława kierowała niechęć do biskupa z powodu ustępstw poczynionych na rzecz Krzyżaków¹⁷⁰.

Dnia 26 maja 1331 r. odbył się w Chęcinach wiec, na którym powzięto ważne decyzje państwowe¹⁷¹. Przedmiotem obrad wiecu była sprawa oddania namiestnictwa w Wielkopolsce, ziemi sieradzkiej i na Kujawach w ręce królewicza Kazimierza. Na żadnym z dokumentów mówiących o wiecu nie został wymieniony arcybiskup Janisław, jednakże jako przedstawiciel najwyższego godnością duchowieństwa był tam prawdopodobnie obecny, podobnie jak na wcześniejszych wiecach¹⁷².

Ostatnie lata Władysława Łokietka to okres wojny Polski z Zakonem Krzyżackim. W tym czasie źródła nie wymieniają Janisława jako osoby stojącej blisko króla i należącej do jego doradców. Pojawia się on dopiero w styczniu 1333 r. w Krakowie¹⁷³, był również przy królu Władysławie Łokietku w momencie jego śmierci, która nastąpiła 2 marca 1333 r.

Po śmierci Łokietka władzę objął jego syn, Kazimierz. Koronował się on w katedrze wawelskiej 25 kwietnia 1333 r., a aktu tego dokonał arcybiskup Janisław. Informację tę podaje współczesna zapiska w *Roczniku Traski*¹⁷⁴: *Kazimirus [...] filius suus [Wladislai] suscepto regno, ad instanciam et preceptum regis Ungarie, generis sui Karoli,*

¹⁶⁷ J. Bieniak, *Wielkopolska...*, przypis 52, s. 14-15.

¹⁶⁸ *Pr. UB*, II/2, nr 703.

¹⁶⁹ J. Bieniak, *Wielkopolska...*, s. 16.

¹⁷⁰ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 47.

¹⁷¹ *KDM*, II, nr 604, *Rocznik Traski*, *MPH*, II, s. 855.

¹⁷² K. Ożóg, *op. cit.*, s. 35.

¹⁷³ *KDKK*, I, nr 152.

¹⁷⁴ *MPH*, II, s. 859; G. Labuda, *op. cit.*, s. 54-55.

acceleravit coronari, a także *Spominki gnieźnieńskie*¹⁷⁵. Również dwa niezależne od siebie źródła: *Kalendarz włocławski*¹⁷⁶ i *Rocznik Świętokrzyski*¹⁷⁷ piszą, iż w akcie koronacji uczestniczyli biskup krakowski Jan Grot oraz biskup poznański Jan Doliwa, co potwierdza współczesny przekaz *Kalendarza katedry krakowskiej*¹⁷⁸. To źródło informuje również, że Janisław koronował żonę Kazimierza, Aldonę-Annę. Informacje o koronacji podały także inne źródła annalistyczne: *Rocznik małopolski*¹⁷⁹ oraz *Rocznik kujawski*¹⁸⁰. Jan Długosz w *Katalogu arcybiskupów gnieźnieńskich*¹⁸¹ podaje datę koronacji Kazimierza Wielkiego i jego żony Aldony-Anny przez arcybiskupa Janisława na 1334 r. w dzień Marka Ewangelisty (25 kwietnia) w obecności biskupów Jana krakowskiego, Macieja włocławskiego, Jana poznańskiego i Stefana lubuskiego. Również i tym razem koronacja dokonana w Krakowie była spowodowana sytuacją polityczną państwa, głównie zagrożeniem krzyżackim, a także czesko-luksemburskim.

Okres panowania Kazimierza Wielkiego to zasadniczy zwrot w dotychczasowej polityce wobec Zakonu Krzyżackiego. Kazimierz Wielki wszedł na drogę rokowań z Zakonem i kilka tygodni po śmierci Władysława Łokietka 18 kwietnia 1333 r. przedłużył rozejm w Toruniu, choć termin upływał dopiero 23 maja 1333 r. Rozejm ten został przedłużony do 15 maja 1334 r.¹⁸² Jak słusznie zauważył W. Skowroński, na dokumencie Kazimierza Wielkiego dotyczącym przedłużenia rozejmu nie występuje Janisław¹⁸³. Dnia 3 stycznia 1335 r. Janisław występuje na liście świadków dokumentu wystawionego przez króla Kazimierza Wielkiego w Poznaniu potwierdzającego zamianę wsi między biskupem poznańskim Janem Doliwą a Mikołajem Sułkowicem¹⁸⁴. Pobyt króla w Poznaniu miał na celu pozyskanie aprobaty środowiska rodów wielkopolskich oraz Janisława dla planów porozu-

¹⁷⁵ *MPH*, seria nowa, t. VI, s. 96.

¹⁷⁶ *MPH*, seria nowa, t. VI, s. 82.

¹⁷⁷ *MPH*, t. III, s. 78.

¹⁷⁸ *MPH*, t. II, s. 920.

¹⁷⁹ *MPH*, t. III, s. 199.

¹⁸⁰ *MPH*, t. III, s. 211.

¹⁸¹ J. Długosz, *Vitae...*, s. 358.

¹⁸² *Pr. UB*, nr 841, 842.

¹⁸³ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 48.

¹⁸⁴ *KDW*, II, nr 1142.

mienia z Wittelsbachami, które ostatecznie nie zostało zawarte¹⁸⁵. Janisław w lipcu 1335 r. wziął udział w spotkaniu z wielkim mistrzem Dietrichem von Altenburg, który odnawiając dokumentację dotyczącą tytułów prawnych Zakonu do Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej oraz zobowiązań wobec papieża związanych z płaceniem świętopietrza powołał się na dokument Janisława z 24 listopada 1330 r. aprobujący układ z 24 sierpnia 1330 r. w sprawie dziesięciny¹⁸⁶.

Janisław nie występuje na dokumentach dotyczących rokowań polsko-krzyżackich na zjeździe wiszegradzkim w 1335 r., jak i dokumentach przedłużających rozejm pod datą 26 maja 1336 r.¹⁸⁷. Trudno stwierdzić, dlaczego nie ma Janisława. Być może jego nieobecność wynikała z niechęci wobec rokowań z Krzyżakami, gdyż w stosunkach z Zakonem stał na stanowisku wyroku inowrocławskiego i w tej kwestii nie zgadzał się z królem Kazimierzem Wielkim.

Interesujące są wnioski J. Pakulskiego dotyczące przynależności terytorialnej grupy biorącej udział w rokowaniach wiszegradzkich¹⁸⁸. Fakt nieobecności Wielkopolan w rokowaniach tłumaczy on przez analogię do wcześniejszych rokowań z Wittelsbachami, w których ze względu na bliskie sąsiedztwo uczestniczyli Wielkopolanie. W tym wypadku król posłużył się Małopolanami, gdyż byli oni bardziej zainteresowani tą sprawą.

W latach 1334-1336 arcybiskup zajął się głównie działalnością kościelną i gospodarczą¹⁸⁹. Dnia 18 września 1335 r. przebywał w Piotrkowie i tutaj książę sieradzki zatwierdził zamianę wsi dokonaną między Janisławem a dwoma innymi dziedzicami¹⁹⁰. Natomiast w listopadzie 1335 r. Janisław prawdopodobnie przebywał już w Poznaniu, gdzie Kazimierz Wielki zatwierdził dokument z 1318 r. wystawiony przez starostę wielkopolskiego z inicjatywy arcybiskupa.

Od 1337 r. Janisław angażuje się bardziej aktywnie w sprawy publiczne. Dnia 4 marca 1337 r. figuruje na liście świadków dokumentu Kazimierza Wielkiego oznajmującym, że otrzymał ziemię dobrzyń-

¹⁸⁵ J. Pakulski, *op. cit.*, s. 127; W. Skowroński, *op. cit.*, s. 49.

¹⁸⁶ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 48.

¹⁸⁷ J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982, s. 53-57.

¹⁸⁸ J. Pakulski, *op. cit.*, s. 128.

¹⁸⁹ *Szesnaście nie ...*, nr 7, 8, 9, NKDM, nr 210, 215, KDW, II, nr 1163.

¹⁹⁰ KDW, II, nr 1150.

ską od księcia dobrzyńskiego Władysława, któremu dał w zamian ziemią łączycką. Sama zamiana ziemi dobrzyńskiej była dokonana już wcześniej, a dokument z 1337 r. był związany ze spodziewanym odzyskaniem Dobrzynia¹⁹¹. Jak słusznie zauważył W. Skowroński, od marca 1337 r. następuje bliska współpraca między królem Kazimierzem Wielkim a biskupem Janisławem¹⁹². Prawdopodobnie na postawę arcybiskupa wpłynęła sytuacja międzynarodowa w tym czasie.

Dnia 9 marca 1337 r. doszło w Inowrocławiu do spotkania Jana Luksemburskiego, króla Czech, i wielkiego mistrza krzyżackiego Dietricha von Altenburg z królem Polski Kazimierzem Wielkim. Z inicjatywą zwołania zjazdu wystąpił Jan Luksemburski ze względu na działania dyplomatyczne Polski w kurii papieskiej, w celu podniesienia i na tym forum sprawy egzekucji wyroku inowrocławskiego z 1321 r.¹⁹³. Arcybiskup Janisław był obecny na zjeździe inowrocławskim, o czym informuje formuła testacyjna dokumentów¹⁹⁴. Na zjeździe w Inowrocławiu Zakon Krzyżacki i ich sojusznik Jan Luksemburski wysunęli żądania wobec Polski i w obliczu niekorzystnej sytuacji międzynarodowej król Polski zrezygnował na rzecz Krzyżaków z ziemi pomorskiej, chełmińskiej, michałowskiej oraz z Orłowa, Nieszawy, Murzynowa. Ponadto zrzekał się wszelkiego odszkodowania za szkody wyrządzone przez Zakon w czasie wojny i zobowiązał się do uwolnienia jeńców. Umowa jednak nie doszła do skutku. Udział Janisława w rokowaniach inowrocławskich świadczy niewątpliwie o dużym autorytecie, jaki miał w kraju.

9. Udział Janisława w procesie polsko-krzyżackim w 1339 r.

Lata procesu polsko-krzyżackiego w Warszawie (1338-1339) to okres bliższej współpracy między królem i arcybiskupem Janisławem, a u jej podstaw leżała polityka wobec Zakonu.

¹⁹¹ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 49, *Pr. UB*, III, nr 94.

¹⁹² W. Skowroński, *op. cit.*, s. 49-50.

¹⁹³ Król Kazimierz Wielki obiecał papieżowi Benedyktowi XII połowę sumy przysądzonej Polsce wyrokiem inowrocławskim tj. 15 tys. grzywien srebra, co zwróciło uwagę papieża na spór polsko-krzyżacki, por. J. Paszkie wicz, *Studia nad polityką krzyżacką Kazimierza Wielkiego*, Cz. I, 1333-1338, „Przegląd Historyczny”, t. 25, 1925, s. 216-217.

¹⁹⁴ *Pr. UB*, III, nr 96, 97, 99.

W 1335 r. król Kazimierz Wielki i arcybiskup Janisław zwrócili się do kurii o wznowienie procesu kanonicznego, składając skargi, których treść zachowała się jedynie w reskryptach papieskich. Janisław występuje jako zwierzchnik biskupstw podległych metropolii gnieźnieńskiej: *Dudum siquidem ex proposita (...) Janislai archiepiscopi Gneznensis in consistorio coram nobis et fratribus nostris lacrimabili conquestione (...) percepimus*¹⁹⁵. W skardze Kazimierza Wielkiego znalazły się zarzuty wobec Krzyżaków z powodu zaboru ziem należących do królestwa: ziemi chełmińskiej, Pomorza Gdańskiego, Kujaw, ziemi dobrzyńskiej i michałowskiej. Skarga ta nawiązuje do wyroku sądu inowrocławskiego w sprawie pomorskiej i przypomina zasadę bezpośredniej podległości Polski wobec Stolicy Apostolskiej wyrażoną poprzez obowiązek płacenia świętopietrza¹⁹⁶. Z kolei suplika arcybiskupa Janisława dotyczy rabunków i zniszczeń dokonanych przez Zakon w kościołach archidiecezji gnieźnieńskiej w toku najazdów krzyżackich na Polskę w ostatnich latach panowania Władysława Łokietka. Skarga zawierała oskarżenie Krzyżaków ze strony arcybiskupa o sprzeniewierzenie się ich powinności obrony kościołów przed wrogiem, wyliczała szkody w czterech biskupstwach: gnieźnieńskim, poznańskim, wrocławskim i plockim, oraz gwałty, jakich dopuszczali się Krzyżacy w tych ziemiach¹⁹⁷.

Helena Chłopocka stwierdziła, że reskrypt papieski nie zawiera pełnego tekstu supliki, gdyż w dokumencie papieskim jest wymieniony sam arcybiskup jako wyłączny suplikant, zaś w całym procesie wymieniony jest wspólnie z biskupem poznańskim Janem Łodzią¹⁹⁸. Janusz Bieniak po analizie reskryptu papieskiego stwierdził, że suplikę wniósł sam arcybiskup Janisław, ale nie tyle jako ordynariusz diecezji gnieźnieńskiej, co raczej jako metropolita archidiecezji¹⁹⁹. Również za tym przemawia fakt, iż w dokumencie wielkiego mistrza Dietricha von Altenburg z 1 grudnia 1338 r. jako strony procesu wymienieni są Kazimierz Wielki i jego poddani oraz Janisław i podlegli mu

biskupi oraz duchowni²⁰⁰. Potwierdza to również dokument apelacji krzyżackiej z 15 września 1339 r., który jako strony procesu wymienia Kazimierza Wielkiego i Janisława²⁰¹.

Obie sprawy były rozpatrywane razem, a świadczy o tym wypowiedź prokuratora królewskiego Bertolda z Raciborza, iż (...) *causae ipsorum* (króla i arcybiskupa) *sunt connexe*(...), a także (...) *quod dicta testium (...) productorum pro parte domini archiepiscopi possint et debeant suffragari et prodesse domino meo regi in causa sua predicta, et e converso, dicta testium pro domino rege productorum, in causa domini archiepiscopi supradicta*²⁰². Problemem badaczy było ustalenie, kiedy nastąpiło w kurii wystawienie obu suplik. Janusz Bieniak w sposób przekonywający udowodnił, że najpóźniej wiosną 1335 r. udało się poselstwo do Awinionu na czele z archidiaconem krakowskim Jarosławem z Bogorii. Myśl o ponownym skierowaniu do sąduowego rozpatrzenia sporu Królestwa Polskiego z Zakonem Krzyżackim zrodziła się na przełomie 1334/1335 r. W ówczesnej sytuacji międzynarodowej, w 1335 r., powstał plan zbliżenia do Brandenburgii, który wysuwały rody wielkopolskie i Piastowie świdnicko-pomorscy²⁰³. Koncepcja ta nie znalazła realizacji, bowiem nie została przyjęta przez episkopat polski na czele z arcybiskupem, który dążył do odzyskania wszystkich utraconych ziem. Porozumienie z Wittelsbachami stało temu na przeszkodzie, stąd też arcybiskup starał się nakłonić króla do zmiany powziętych postanowień. Miało to miejsce w Poznaniu 3 – 6 stycznia 1335 r., gdzie – jak twierdzi J. Bieniak – arcybiskup Janisław wysunął plan wszczęcia nowego procesu polsko-krzyżackiego, który zaakceptował król²⁰⁴.

Dnia 4 maja 1338 r. papież Benedykt XII wystawił dwie bulle w Awinionie i tym samym otworzył proces króla polskiego i arcybiskupa gnieźnieńskiego z Zakonem, powierzając Galhardowi z Carces oraz Piotrowi, synowi Gerwazego, kanonikowi w Le Puy – swoim nuncjuszom - przeprowadzenie sądowego dochodzenia słuszności obu

¹⁹⁵ KDW, II, nr 1179; *Lites*’, I, s. 102-103.

¹⁹⁶ J. Bieniak, *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia XXIV, z. 204, 1990, s. 24-25; H. Chłopocka, *Procesy...*, s. 123.

¹⁹⁷ KDW, II, nr 1179.

¹⁹⁸ H. Chłopocka, *Procesy...*, s. 144-147.

¹⁹⁹ J. Bieniak, *Geneza procesu...*, s. 27-28.

²⁰⁰ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 51; *Pr. UB*, III, nr 205.

²⁰¹ *Pr. UB*, III, nr 276.

²⁰² Cyt. za H. Chłopocka, *Świadkowie procesu polsko-krzyżackiego w 1339 r.*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej, z. 23, Kórnik 1993, s. 24-25.

²⁰³ J. Bieniak, *Geneza...*, s. 47-48; J. Pakulski, *op. cit.*, s. 31.

²⁰⁴ J. Bieniak, *Przebieg procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej, z. 23, Kórnik 1993, s. 6.

skarg polskich i wydanie na tej podstawie odpowiednich wyroków²⁰⁵. Dnia 13 grudnia 1338 r. doszło w Poznaniu, jeszcze przed rozpoczęciem procesu, do spotkania arcybiskupa Janisława z królem, gdzie, jak przypuszcza W. Skowroński, ustalono sposób postępowania wobec Zakonu²⁰⁶. Na procesie osobę króla reprezentowali: Jarosław z Bogorii, Bertold z Raciborza i Wojciech z Opatowa, wyznaczeni przez niego 7 stycznia 1339 r.

Proces polsko-krzyżacki rozpoczął się w Warszawie 4 lutego 1339 r. Przesłuchano 126 świadków na podstawie 30 artykułów dowodowych, które przedstawił sądowi 6 lutego 1339 r. prokurator Bertold z Raciborza²⁰⁷. Wśród osób składających zeznania był arcybiskup gnieźnieński Janisław. Został on zaprzysiężony w pierwszej grupie świadków 5 lutego 1339 r. w Warszawie w dniu przedłożenia artykułów strony polskiej.

Janisław składał bardzo późno zeznania i zajmował dopiero dziewięćdziesiąte miejsce wśród świadków²⁰⁸. Janusz Bieniak ustalił czas złożenia świadectwa przez Janisława na procesie po 31 marca 1339 r., porównując zachowane w źródłach informacje o osobach składających zeznania. Na proces przybyło wraz z Janisławem jego otoczenie w liczbie 13 osób: prepozyt, archidiakon i kanclerz gnieźnieński, prepozyt kaliski, dziekan i archidiakon łączycy, kanonicy gnieźnieński i łączycy i lektor dominikanów, kapłan Paweł z Wysokienic, wojski sieradzki oraz wójt uniejowski²⁰⁹.

Pytania stawiane świadkom były ułożone według grup tematycznych: od I do XVIII dotyczyły ziem zabranych Polsce: ziemi chełmińskiej (I-III), Pomorza Gdańskiego (IV-VIII), Kujaw (IX-XI), ziemi dobrzyńskiej (XII-XIV), ziemi michałowskiej (XIV-XVIII), zaś artykuły XIX-XXX odnosiły się do zniszczeń dokonanych przez Krzyżaków podczas ostatniej wojny na nieokupowanych terytoriach polskich²¹⁰.

²⁰⁵ J. Bieniak, *Przebieg...*, s. 12.

²⁰⁶ *KDW*, II, nr 1188; W. Skowroński, *op. cit.*, s. 51.

²⁰⁷ J. Bieniak, *Przebieg...*, s. 15-17; K. Ożóg, *op. cit.*, s. 77-70.

²⁰⁸ *Lites''*, I, s. 98, 366-369.

²⁰⁹ J. Bieniak, *Środowisko świadków procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r., Genealogia – kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1989, s. 11-12.

²¹⁰ J. Bieniak, *Przebieg...*, s. 15-16.

Warto prześledzić zeznanie Janisława, aby wyrobić sobie pogląd na jego postawę polityczną wobec Zakonu Krzyżackiego. W odpowiedzi na pytanie dotyczące ziemi chełmińskiej stwierdził, powołując się na swego poprzednika Jakuba Świnkę, że ziemia ta od dawna należała do Królestwa Polskiego, a dowodem na to było płacone z niej świętopietrze jako czynsz należny Kościołowi. Zdecydowanie również opowiedział się za przynależnością ziemi pomorskiej do Polski: *Item probare intendit quod ducatus et terra Pomoranie etc. interrogatus dixit verum esse quod ducatus et terra Pomoranie est infra regnum Poloniae (...)* *Interrogatus quomodo hoc scit, dixit, quia semper ab antiquo, de quo memoria hominum in contrarium non existit, dicta terra Pomoranie pertinet et pertinuit ad regnum Poloniae*²¹¹. Janisław podkreślił, że od 1309 r. czyli, do zaboru wschodniego Pomorza przez Krzyżaków, ziemia ta należała do archidiecezji gnieźnieńskiej jako archidiakoniat słupski. Z zeznania jego wynika, że tym archidiakonatem kierowali w imieniu arcybiskupa gnieźnieńskiego: sufragani gnieźnieński, tytularny biskup meteleński Dominik i tytularny biskup skopolski Paweł²¹². Ponadto wspomniany arcybiskup Janisław podkreślił prawa Łokietka do Pomorza i oznajmił, iż: *vidit pluries dictum dominum Wladislaum euntem et redeuntem de dicta terra Pomoranie et nepotes suos qui tenebant et possidebant et regebant dictam terram Pomoranie*²¹³. Podkreślił również, że był jednym z sędziów powołanych przez papieża Jana XXII w procesie przeciw Zakonowi i że miało to miejsce dziewiętnaście lat temu.

Co do Kujaw Janisław oświadczył, że był starostą Kujaw i *rexit et gubernavit dictam terram Cuyavie pro dicto domino Wladislao, quondam rege, patre istius domini Kazimiri nunc regis*. W artykule XII potwierdzał przynależność ziemi dobrzyńskiej do Królestwa Polskiego. Charakterystyczne jest stwierdzenie Janisława, które określa jego stosunek do króla i władzy królewskiej. Stwierdził, *quod dominus rex Poloniae est dominus omnium terrarum infra regnum Poloniae consistentium et dat cui vult et cui vult aufert*²¹⁴.

²¹¹ *Lites''*, I, s. 367.

²¹² *Lites''*, s. 368; K. R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (2 poł. XIII – 1 poł. XVI w.)*, Kraków 2002, s. 199-202, 284-285.

²¹³ *Lites''*, s. 368.

²¹⁴ *Lites''*, s. 369.

Dnia 15 września 1339 r. w kościele św. Jana w Warszawie sędziowie ogłosili wyrok. Był on korzystny dla Polski, bowiem Zakon miał zwrócić Polsce zagarnięte obszary: ziemię chełmińską, michałowską, dobrzyńską, Pomorze Gdańskie, Kujawy, winien był zapłacić odszkodowanie w wysokości 194.500 grzywien polskich oraz pokryć koszty procesu w kwocie 1.600 grzywien.²¹⁵ Równocześnie ze sprawą królewską przed sądem odbywał się proces wytoczony Krzyżakom przez arcybiskupa Janisława. Wyrok zapadł też 15 września 1339 r. w Warszawie. Sąd ekskomunikował Krzyżaków za spalenie świątyń i ten wyrok miał być ogłoszony we wszystkich kościołach diecezji gnieźnieńskiej, poznańskiej, kujawskiej, plockiej, krakowskiej, lubuskiej, chełmińskiej i wrocławskiej, polecając im ich odbudowę. Ponadto skazał Zakon na wypłacenie odszkodowania arcybiskupowi gnieźnieńskiemu w wysokości 10.800 grzywien, a biskupowi poznańskiemu - 8.200 grzywien.²¹⁶

Przy próbie oceny roli Janisława w procesie trudno nie zauważyć jego wielkiego zaangażowania. Świadczy o tym obecność licznych duchowieństwa diecezji gnieźnieńskiej na procesie. Zeznanie Janisława świadczy o jego wyraźnie antykrzyżackiej postawie.

Wyrok warszawski nie doczekał się egzekucji, jakkolwiek do kurii udał się z misją biskup krakowski Jan Grotowic i rycerz Niemierza w 1340 r. Ostatecznie papież 22 czerwca 1341 r. wydał reskrypt polecający biskupom: krakowskiemu Janowi Grotowi, miśnieńskiemu Wittichowi II i chełmińskiemu Ottonowi doprowadzenie do zgody między królem polskim a Zakonem Krzyżackim, który miał oddać Polsce Kujawy i ziemię dobrzyńską²¹⁷.

10. Działalność Janisława w ostatnich latach życia (1339-1341)

W ostatnich latach swego życia Janisław często przebywał w otoczeniu króla Kazimierza Wielkiego. Jest to widoczne w jego dokumentach. Dnia 24 lipca 1339 r. znajdował się w Krakowie i pobyt ten był okazją do nadania przez arcybiskupa dziesięcin z Tyńca szpitalowi

²¹⁵ J. Bierniak, *Przebieg...*

²¹⁶ K. Ożóg, *op. cit.*, s. 81.

²¹⁷ *Pr. UB*, III, nr 377; W. Skowroński, *op. cit.*, s. 53.

św. Ducha w Kaliszu²¹⁸. Już po wydaniu wyroku warszawskiego 10 marca 1340 r. Janisław przebywał w Krakowie i zajmował się sprawami kościelnymi. Jednak już 23 marca 1340 r. doszło do spotkania arcybiskupa Janisława z królem w Poznaniu, gdzie poświadczał wraz z biskupem poznańskim Janem Łodzią akt przekazania wsi Skorzęcin i Barcinek przez króla Kazimierza Wielkiego zakonnikom w Owińskach²¹⁹. Wiesław Skowroński przypuszcza, że mogło dojść wtedy do rozmów arcybiskupa z królem dotyczących możliwości wprowadzenia w życie wyroku warszawskiego²²⁰.

Tymczasem po doprowadzeniu do częściowej egzekucji wyroku warszawskiego uwagę króla i jego otoczenia skupił nowy plan królewskiego małżeństwa z Małgorzatą, córką Jana Luksemburskiego, a po jej śmierci z Adelajdą, córką landgrafa Hesji, Henryka II Żelaznego²²¹. Ślub odbył się 29 września 1341 r. w Poznaniu, a obrzędu ślubnego dokonał arcybiskup Janisław²²². Zanim to nastąpiło arcybiskup wziął udział w pertraktacjach dotyczących porozumienia między obu stronami, które zawarto 4 października 1341 r.²²³

W październiku 1341 r. doszło również do rozmów polsko-krzyżackich w Toruniu, w których wzięli udział: Kazimierz Wielki, arcybiskup Janisław, margrabia Moraw, późniejszy król i cesarz Karol IV, przedstawiciele Karola Roberta²²⁴. Z powodu jednak śmierci mistrza Dietricha von Altenburg (6 października 1341 r.) zostały przerwane i nie przyniosły rezultatu.

Były to już ostatnie wydarzenia, w jakich wziął udział arcybiskup Janisław, bowiem 4 grudnia 1341 r. zmarł w Łęczycy. Tę datę śmierci podają *Kalendarz i spominki wrocławskie*²²⁵: *Item die sancte Barbare obiit venerabilis in Christo pater dominus Ianislaus archiepiscopus Gnesnensis anno Domini 1341 r. in Lancicia in domo sua circa ecclesiam*. Podobnie Jan Długosz wymienia tę datę: *In die sancte Barbare quae fuit quarta Decembris Ianislaus Gneznensis Archiepiscopus*

²¹⁸ *KDW*, VI, nr 125.

²¹⁹ *KDW*, II, nr 1196.

²²⁰ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 53.

²²¹ J. Wyrozumski, *Kazimierz ...*, s. 67-68.

²²² *KDW*, II, s. 190.

²²³ K. Ożóg, *op. cit.*, s. 85.

²²⁴ W. Skowroński, *op. cit.*, s. 53.

²²⁵ *MPH*, seria nowa, t. VI, s. 81.

*senio et laboribus confectus, in aegritudinem incidens, procuratus omnibus Sacramentis in curia Archiepiscopali Lanciensi circa Ecclesiam Collegiatam sita ... moritur*²²⁶. Datę roczną śmierci Janisława na 1341 r. podaje również *Katalog arcybiskupów gnieźnieńskich*²²⁷. Natomiast błędna jest dzienna data zgonu, 26 listopada, przekazana przez *Liber mortuorum Monasterii Landensis ordinis cisterciensis*²²⁸, a także daty roczne 1342 i 1344, które podaje *Rocznik małopolski*²²⁹.

11. Zakończenie

Arcybiskup Janisław odegrał dużą rolę w dziejach państwa polskiego w XIV w. W okresie swojego 24-letniego pontyfikatu aktywnie uczestniczył w życiu politycznym odrodzonego Królestwa Polskiego. Kontynuował kierunek polskiej polityki kościelnej zmierzającej do restytucji królestwa i do rewindykacji terytorialnych. Stojąc na tym stanowisku, współpracował z królem Władysławem Łokietkiem w jego polityce wobec Zakonu Krzyżackiego, której celem było odzyskanie utraconych ziem. W dużej mierze przyczynił się do utworzenia zjednoczonego państwa tj. do koronacji królewskiej Władysława Łokietka. Był bliskim doradcą Władysława Łokietka i współpracownikiem Kazimierza Wielkiego (starosta wielkopolski i kujawski, członek rady królewskiej). Był również osobą, którą cenił papież Jan XXII, a przemawia za tym powołanie go na sędziego i mediatora w procesach kościelno – politycznych (m. in. proces polsko – krzyżacki, proces Zakonu Krzyżackiego z klasztorem joannitów, spór między biskupem włocławskim Maciejem a Zakonem w 1328 r., konflikt między królem Władysławem Łokietkiem a biskupem krakowskim Janem Grotem w 1329 r.). Ponadto pełnił funkcję kolektora świętopietrza, starając się wykorzystywać w czasie procesu polsko-krzyżackiego obowiązek płacenia świętopietrza z ziemi chełmińskiej i Pomorza jako argument przynależności tych ziem do odradzającego się Królestwa Polskiego.

²²⁶ J. Długosz, *Historia...* t. V, s. 1060-1061.

²²⁷ MPH, t. III, s. 407.

²²⁸ MPH, t., V, s. 500.

²²⁹ MPH, t. III, s. 200.

Archbishop Janisław political activities

Summary

Archbishop Janisław (d. 1341) was an important 14th-century public figure. After his enthronement in the episcopal see at Gniezno in 1317 he took active part in Poland's political life. Like his predecessors he put the church firmly behind all the efforts to consolidate the Polish state and to reintroduce its control over territories that had fallen away since 1138, the age of feudal fragmentation. Janisław was instrumental in the coronation of Władysław the Short (Łokietek) in 1320, which marked the success of Poland's unification, and backed the new king's policies aimed at regaining the lands taken over by the Teutonic Knights. Janisław was not only a trusted advisor of Władysław Łokietek and close collaborator (as member of the Privy Council and Constable of Wielkopolska and Kujawy) of Kazimierz the Great but also had the ear of Pope John XXII, who did not hesitate to entrust him with various sensitive jobs. Janisław served as judge and mediator in a number of judicial proceedings involving both ecclesiastical and political interests such as the dispute between Poland and the State of the Teutonic Knights, the suit of Teutonic Knights against the Order of St John, the dispute between Maciej Bishop of Włocławek and the Order of the Teutonic Knights, and the conflict between Jan Grot Bishop of Cracow and King Władysław the Short in 1329. Janisław's jurisdiction as Collector of St Peter's Pence extended to the County of Chełm and Pomerania (Gdańsk). He used this fact to bolster the Polish claims in the dispute between Poland and the Order of the Teutonic Knights.

Translated by A. Branny